

ŽEMAIČIŲ VYSKUPO MOTIEJAUS VALANČIAUS APLINKRAŠČIAI IR GANYTOJIŠKI LAIŠKAI (1850–1875)

IEVA ŠENAVIČIENĖ

Lietuvių istoriografijoje didelio dėmesio susilaukė Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus raštai ir ypač jo ganytojiški laiškai. Dauguma ganytojiškų laiškų šiuo metu jau paskelbta, jų skelbimo istoriją išsamiau yra aptaręs Vytautas Merkys¹. Pirmieji jų buvo išspausdinti dar 1861, 1864, 1895 m. buvusio vyskupo sekretoriaus Žemaičių vyskupijos seminarijos rektoriaus Juozapo Silvestro Dovydaičio 4 dalių apysakoje *Šiaulėniškis senelis*. Po jo *Tėvynės sarge* (1900, Nr. 2–3; 1903, Nr. 3–4B) ir atskiromis brošiūromis (Tilžė, 1906; Ryga, 1915; Kaunas, 1925) juos perspausdino Juozas Tumas-Vaižgantas. Kaskart prie jau žinomų laiškų publikacijų prisidėdavo vis naujų. 1894 m. *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga* pirmą kartą paskelbė Valančiaus testamentinius laiškus. Iš pradžių kaip į istorinį šaltinį į laiškus mažai kreipta dėmesio, domėtasi daugiau didaktine jų puse. Ir tik po Pirmojo pasaulinio karo, įkūrus mokslo židinius Kaune ir Vilniuje, Valančiaus ganytojiškų laiškų publikavimas ėmė virsti tyrėjų dėmesio objektu. Skelbimo darbą pratęsė Vaclovas Biržiška, Antanas Alekna, Kazimieras Gečys ir kt.

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, pasirodė dvi Valančiaus ganytojiškų laiškų publikacijų knygos. 1992 m. visus iki tol žinomus laiškus ir vieną naują paskelbė Petras Puzaras². Deja, laiškų autentiškumo, jų atrinkimo, tikslumo (daug korektūros klaidų, ypač datose) požiūriu minėta publikacija netenkino šiuolaikinio mokslo reikalavimų. 2000 m. šią problemą išsprendė Vytauto Merkio ir Birutės Vanagienės paskelbti Valančiaus ganytojiški laiškai³. Leidinyje buvo patalpinti tuo metu žinomi 37 vyskupo ganytojiški

¹ Vytautas Merkys, „Įvadas“, in: Motiejus Valančius, *Ganytojiški laiškai*, parengė Vytautas Merkys, Birutė Vanagienė, (ser. *Historiae Lituaniae Fontes Minores*, 2), Vilnius: Žara, Lietuvos istorijos institutas, 2000, p. 5–11.

² Petras Puzaras, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinė veikla*, Vilnius: Mintis, 1992.

³ Motiejus Valančius, *Ganytojiški laiškai*.

laiškai ir jų projektai, iš jų – keli naujai surasti. Pastaroji publikacija turėjo išsamias laiškų legendas, kuriose buvo nurodyti autorių rasti ganytojiškų laiškų originalų šaltiniai, originalai, nuorašai, spaudiniai, aptartos atskirų laiškų atsiradimo istorinės, politinės aplinkybės. Labai svarbu, kad darbe imtos publikuoti laiškų faksimilės, tuo tarpu ankstesnėse publikacijose būdavo tik laiškų perrašai.

Šiandien Valančiaus ganytojiškų laiškų skaičius jau yra šiek tiek pasipildęs. 2001 m. ganytojišką 1863 m. gegužės 17 d. laišką žemaičių tarme apie namų padeginėjimą paskelbė Ieva Šenavičienė⁴, 2002 m. nežinomą ganytojiško laiško apie liaudies mokyklas projektą, parašytą rusų kalba, datuojamą 1866 m. pradžia, publikavo Algimantas Katilius⁵. Savo eilės laukia vyskupo aplinkraščių, arba cirkuliarų, skirtų Žemaičių vyskupijos dvasininkams, rinkiniai. Šie aplinkraščiai, rašyti lotynų, lenkų, lietuvių, rusų kalbomis, yra labai svarbus šaltinis, tiriant Katalikų Bažnyčios laikyseną istorinių Lietuvos XIX a. peripetijų akistatoje, jos kovą su rusinimo politika ir stačiatikybės invazija. Deja, apie Valančiaus aplinkraščius šiuo metu galime pasakyti žymiai mažiau nei apie ganytojiškus laiškus. Kai kurie iš jų yra paminėti Antano Alekno, Kazimiero Gečio, Mykolo Brenšteino darbuose, daugiausia jų aptarta 1999 m. pasirodžiusioje Merkio Valančiaus asmenybei skirtoje knygoje⁶. Skelbtų aplinkraščių taip pat yra, bet nedaug. Įvairiu metu keliolika aplinkraščių tekstų blaivybės, valstiečių švietimo, tikėjimo stiprinimo tema paskelbė Kazimieras Gečys⁷, Juozapas Stakauskas⁸, Juozas Tumas-Vaižgantas⁹, Mykolas Brenšteinas¹⁰, Ieva Šenavičienė¹¹.

⁴ Ieva Šenavičienė, „Nežinomas Motiejaus Valančiaus ganytojiškas laiškas“, in: *Istorija*, Vilnius, 2001, t. 48, p. 39–40.

⁵ Algimantas Katilius, „Vyskupo Motiejaus Valančiaus ganytojiško laiško apie liaudies mokyklas projektas ir jo kritika“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2002, t. 20, p. 325–330.

⁶ Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.

⁷ Žr. Kazimierz Gieczys, *Bractwa trzeźwości w diecezji Żmudzkiej w latach 1858–1864 = De confraternitatibus abstinentiae in dioecesi samogitiensi 1858–1864*: Dysertacja doktorska, Wilno: Drukarnia „Zorza“, 1935, p. 22–23, 49, 96, 173–175.

⁸ Žr. Juozapas Stakauskas, „Valančiaus laikų lietuviškasis darbas“, in: *Tiesos kelias*, Kaunas, 1938, Nr. 7–8, p. 511–512; Juozapas Stakauskas, „Valančiaus lietuviybės klausimas (atsakymas p. prof. Vacl. Biržiškai)“, in: *Židinys*, Kaunas, 1939, Nr. 1, p. 46–47.

⁹ Žr. Juozas Tumas-Vaižgantas, „Vyskupo Valančiaus akcija“, in: *Mūsų senovė*, Kaunas, 1921, t. 1, Nr. 1, p. 6.

¹⁰ Michał Brensztejn, „Bractwa trzeźwości na Litwie, głównie w diecezji żmudzkiej

Susisteminti Valančiaus aplinkraščių, kitaip nei ganytojiškų laiškų, iki šiol nebuvo bandyta. Tuo tarpu informacija, kada buvo parengtas ir išsiųstas konkretus vyskupo raštas, apie ką jis yra, kur galima rasti jo tekstą, skelbtas jis ar ne ir kur, tyrėjams būtų naudinga parankinė medžiaga. Imtis tokį klausimą spręsti kaip tik ir mėgina ši publikacija. Per kelis dešimtmečius Lietuvos, Lenkijos, Rusijos archyvuose, bibliotekose ieškodama XIX a. Žemaičių dvasininkiją liečiančių šaltinių, radau nemažai žinių apie įvairius vyskupo Valančiaus raštus, taigi ir apie aplinkraščius ir ganytojiškus laiškus. Aptikusi kokį minėtą raštą, įtraukdavau jį į sąrašą. Nežinomų faktų atvėrimo ir raštų sisteminimo atžvilgiu ypač informatyvios pasirodė Lietuvos valstybės istorijos archyve (LVIA) saugomos Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų knygos (f. 696, ap. 2, b. 755–763, 766–769, 209, 212–769), kuriose pagal raštų išsiuntimo datas ir jų registracijos numerius yra surašyti ir trumpai apibūdinti oficialūs vyskupo, vyskupo kanceliarijos, taip pat kai kurie Telšių vyskupijos konsistorijos siunčiami dokumentai. Tarp jų yra ir aplinkraščių ir ganytojiškų laiškų, kurių dalies egzistavimas, taigi ir turinys, iš viso nebuvo žinomas. Deja, ne visų Valančiaus vyskupavimo metų (1850–1875) knygos yra išlikusios (arba bent jau yra LVIA). Turime duomenų tik apie 1850–1857, 1859–1864 ir 1868–1869 m. siųstus raštus. O ir kai kurių knygų informacija nepilna – apima kelių mėnesių raštus. Todėl renkant ir tikslinant duomenis apie vyskupo pastoracinį palikimą, yra svarbios ir Žemaičių vyskupijos dekanatų ir parapijų, filijinių bažnyčių gaunamų raštų knygos (procesų, arba kursorių, aplinkraščių knygos), kuriose būdavo registruojami iš bažnytinės vadovybės gauti raštai. Jose taip pat aptinkama nuo dekanato originalo darytų Valančiaus ganytojiškų laiškų, aplinkraščių nuorašų, kartais – ir pačių originalų. Dekanatų archyvuose rasti aplinkraščių, ganytojiškų laiškų originalų galimybė didesnė.

Renkant ir tikslinant informaciją apie Valančiaus aplinkraščius ir ganytojiškus laiškus, papildomu šaltiniu taip pat gali būti Žemaičių vyskupijos valdybos gaunamų raštų knygos, Lietuvoje irgi fragmentiškos, apimančios 1850–1858 ir 1875 m. (LVIA, f. 696, ap. 2, b. 734, 736, 738, 740–746, 765, 240). Jose būdavo registruojami iš Rusijos valdžios, aukštesniosios bažnytinės vadovybės, dvasininkų, kitų asmenų gauti raštai.

1858–1863“, in: *Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie, 1915–1918*, Wilno, 1918, t. 6, p. 50–80; perspausdinta: *Lituanoslavica Posnaniensia. Studia Historica*, Poznań, 1990, t. 4, p. 7–38.

¹¹ Žr. Ieva Šenavičienė, „Motiejaus Valančiaus laiškai Eligijui Mantvilai“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 1997, Nr. 1 (29), p. 95–106.

Publikuojamasis aplinkraščių ir ganytojiškų laiškų aprašas buvo sudarytas archyvinių šaltinių, išleistų publikacijų ir mokslinės literatūros pagrindu. Iki šiol žinomi duomenys buvo patikslinti ir gerokai papildyti. Atraminiu šaltiniu tapo Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų knygos, kurios, šalia nežinomų faktų, taip pat padėjo išryškinti ankstesnių publikacijų netikslumus. Šie netikslumai yra aptarti ir ištaisyti siunčiamų raštų aprašuose. Akivaizdumo dėlei paminėsime kelis jau publikuotų ganytojiškų laiškų patikslinimus.

Kiekvienas, besidomintis Valančiaus ganytojiškais laiškais, žino, kad laišškai Skapiškio ir Kamajų parapijoms (1861-01-24), Rietavo dekanatui (1861-10-13) ir Veliuonos dekanatui (1862-03-20) yra panašūs. Iš tiesų jie kilę iš vieno šaltinio, tačiau nėra tapatūs. Kita vertus, tapatūs yra laišškai to paties dekanato parapijoms. Stokojant papildomų žinių, dėl bendro laiškų panašumo laiškų publikavimo praktikoje atsirado tam tikra painiava. Antai iki šiol atskirai buvo publikuojami laišškai Kulių, Vainuto, Veiviržėnų parapijoms¹², nors ir jų tekstai, ir parašymo datos nesiskyrė. Taip įvyko dėl to, kad tyrėjams nebuvo žinomos Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų knygos. Jas ištyrus pasirodė, kad knygoje nėra registruoti atskiri laišškai Kulių, Vainuto, Veiviržėnų parapijoms. Yra įrašytas tik vienas ganytojiškas laiškas Rietavo dekanatui su registracijos Nr. 2336 ir 1861 m. spalio 13 d. išsiuntimo data, skirtas paskelbti iš sakyklų visose dekanato bažnyčiose (Kulių, Vainuto, Veiviržėnų, Rietavo, Plungėnų, Gargždų, Švėkšnos, Žemaičių Naumiesčio, Kvėdarnos, Žvingių, Endriejavo, Tėnėnų parapijose). Publikatorius pirmiausia klaidino Rietavo dekanatui siųstas originalas. Jis parašytas Kulių parapijai, tačiau parapijos pavadinimas tekste pabrauktas, taip nurodant, kad vietovės pavadinimą laiške reikės pakeisti, darant nuorašus kitoms parapijoms. Analogiškas atvejis yra ir su laiškais Veliuonos, Butkiškės parapijoms, kurie, taip pat niekuo nesiskiriantys, buvo publikuojami kaip du skirtingi laišškai¹³. Iš knygų aiškėja, kad tai yra vienas ganytojiškas laiškas Veliuonos dekanatui, išsiųstas 1862 m. kovo 20 d. su registracijos Nr. 855 ir analogiška išsiuntimo datai teksto parašymo data, skirtas paskelbti iš sakyklų Veliuonos, Butkiškės, Girkalnio, Raudondvario, Vilkijos, Ariogalos, Jurbarko, Skirsnemunės, Seredžiaus, Čekiškės, Raseinių, Betygalos parapijose. Jau pavyko aptikti laiško nuorašą Girkalnio parapijai (žr. aprašą), manau, kad ateityje atsiras ir daugiau nuo-

¹² Žr. Motiejus Valančius, *Ganytojiški laišškai*, p. 107–115.

¹³ Žr. *Ibid.*, p. 121–127.

rašų kitoms dekanato parapijoms (tas pats pasakytina ir apie Rietavo dekanato laišką).

Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų knygos taip pat pateikia konkrečių duomenų apie ganytojišką laišką dėl blaivybės Kuršo gubernijos katalikams. Šio laiško šaltinio variantų neturime, o tik perspaudus, tad svarbu, kad knyga patvirtina jo buvimo faktą – pateikia laiško adresatus, registracijos numerius, išsiuntimo datą. Įrašas išplečia ir adresatų ratą: knygoje įrašyta, kad 1859 m. kovo 14 d. ganytojiškas laiškas dėl blaivybės su Nr. 743 buvo išsiųstas Kuršo, Nr. 744 – Žiemgalos dekanams.

Siunčiamų raštų knygoje taip pat yra įrašytas vyskupo aplinkraštis, iš tiesų – antrasis blaivybei skirtas žemaitiškas ganytojiškas laiškas žmonėms su kontrafakcine parašymo data. Tai registracijos Nr. 1609–1625 pažymėtas 1860 m. rugpjūčio 9 d. išsiųstas aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kurio tekstas datuotas 1860 m. rugsėjo 9 d. data. Šį faktą Merkys mėgino aiškinti, kad rugpjūtis seniau kai kur vadintas rugsėju, todėl rugsėjo 9 d. užrašyta ir ant aplinkraščio¹⁴. Tačiau *Lietuvių kalbos žodynas* (Vilnius, 1978, t. 11) niekur apie tokį dalyką neužsimena. Labiau tikėtina, kad kontrafakcinė laiško data buvo sąlygota politinių motyvų – dėl to laiškas buvo slepiamas po aplinkraščio pavadinimu, rašomas ir išsiuntinėjamas mėnesiu anksčiau nei numatomas skelbti iš sakyklos.

Surinkti ir susisteminti visus vyskupo raštus yra ilgas ir kruopštus darbas, reikalaujantis specialaus pasišventimo. Dėl to publikuojamas aprašas nėra pilnas ir galutinis – ateityje jį galima drąsiai tobulinti. Apraše yra susisteminti duomenys apie 223 vyskupo Valančiaus aplinkraščius ir laiškus, tarp jų įtraukti keli Telšių vyskupijos konsistorijos dokumentai, vyskupo testamentas. Publikuojama medžiaga sutvarkyta, patikslinta ir papildyta 2016–2017 m.

Aptarsime aplinkraščių ir ganytojiškų laiškų apraše vartojamus atskirų šaltinių pavadinimus ir trumpinius. Buvo pasirinktas toks šaltinio variantų įvardijimo principas.

Originalo šaltinis (OŠ) – vyskupo pataisytas ir aprobuotas rašto, aplinkraščio ar ganytojiško laiško juodraštis, kuris vėliau būdavo perrašomas į švarraštį, skirtą išsiuntimui¹⁵. Svarbesni OŠ galėjo turėti ir savo juodraščių.

¹⁴ Žr. *Ibid.*, p. 74.

¹⁵ Merkys Valančiaus ganytojiškų laiškų publikacijoje *Ganytojiški laiškai* jį yra pavadinęs „siunčiamojo laiško nuorašu“. Manychiau, kad toks šaltinio įvardijimas nėra tikslus, nes siunčiamojo laiško nuorašas-švarraštis (t. y. būsimasis originalas) būdavo daromas nuo vyskupo aprobuoto laiško juodraščio, o ne atvirkščiai. Tad jį tiksliau būtų vadinti

Nepriklausomai nuo to, žemaitiškai, lenkiškai ar lotyniškai parengtas raštas, ant galutinio OŠ varianto viršuje, kairėje pusėje, paprastai būdavo užrašomas originalo registracijos numeris ir jo išsiuntimo (vyskupo aprobavimo) data lenkų kalba (yra OŠ ir be šių dalykų). Išsiuntimo data dažniausiai, tačiau ne visada, yra tapati rašto parašymo datai – ypač jei raštas ilgesnis. Paprastai parašymo data yra ankstesnė arba gali sutapti su pirmo išsiuntinėjimo (jei buvo keli) data. Kai nėra nustatyta tiksli rašto parašymo data, jo išsiuntimo data tampa vertinga informacija. Pačiame OŠ tekste parašymo data dažnai nenurodoma, tačiau yra OŠ tekstų ir su nurodyta pilna ar nepilna parašymo data. Aplinkraščio ar laiško OŠ tekstus, tarp jų ir lietuviškus, pagal vyskupo nurodymus ar instrukcijas paprastai rašydavo vyskupo sekretorius, vyskupas juos skaitydavo, nurodydavo reikalingus pataisymus. OŠ vyskupo nebūdavo pasirašomas (yra ir išimčių). Esant reikalui, dažniausiai politiniam, OŠ būdavo tvirtinamas kito asmens. Vyskupo aprobuotasis ganytojiško laiško, aplinkraščio OŠ likdavo kanceliarijoje.

Originalas (O) – vyskupo laiškas autografas ar vyskupo pasirašytas OŠ švarraštis, kuris būdavo išsiuntinėjamas dekanams ar konkreitiems asmenims. Jo skiriamasis bruožas – ant laiško yra autentiškas vyskupo parašas arba visas tekstas yra vyskupo autografas. Ant originalo paprastai būdavo rašomas jo registracijos numeris, o tekste nurodoma laiško parašymo data. Tačiau yra originalų ir be numerių, ir su nepilna (pvz., 1860-10), net kontrafakcine parašymo data. Išskirtiniais atvejais (testamentinis laiškas, slaptas laiškas) originalai yra be datos arba data nepilna.

Nuorašas – aplinkraščio ar laiško tekstas, parengtas atskiroms parapijoms, įstaigoms, nurašant originalo tekstą. Jo skiriamasis bruožas – ant jo nėra autentiško vyskupo parašo. Datos ant įvairių bažnyčių nuorašų dažnai skiriasi, nes yra paliktos nuorašo autoriaus nuožiūrai. Jos gali sutapti su originalo data, kartais jame nurodoma rašto gavimo, nuorašo darymo data, būna, kad klaidingai nurašoma diena (nurašytojo aplaidumas). Nuorašas gali būti ar nebūti originalo registracijos numeris, jis gali būti pasirašytas už vyskupą nuorašą dariusio asmens ar iš viso būti be parašo.

Perrašas – tekstas, kai raštą publikuojantis asmuo nespausdina rašto faksimilės, o perrašo tą raštą, dažnai net padarydamas klaidų, ir spausdina savo perrašą.

Perspaudas – tekstas, kai raštą publikuojantis asmuo perspausdina kito asmens išspausdintą tekstą.

„siunčiamojo laiško juodraščiu“ arba „originalo juodraščiu“. Šiame apraše yra pasirinktas variantas: „originalo šaltinis“, nes originalo juodraščių kartais būdavo ne vienas.

Pabaigoje yra būtina aptarti aplinkraščių ir ganytojiškų laiškų antraštinės datos įvardijimo principą, kurio laikosi autorė. Antraštinė data paprastai yra rašoma publikuojamo rašto antraštėje. Pastebėta, kad įvairūs tyrėjai to paties rašto antraštinę datą dažnai nurodo skirtingai, priklausomai nuo to, kokį šaltinio variantą publikuoja. Šiame darbe laikomasi principo, kad, nepriklausomai nuo skelbiamo rašto šaltinio varianto teksto datos, rašto antraštine data yra data, kuri yra: a) originale, b) originalo šaltinyje, jei nėra originalo, c) jų nesant – rašto išsiuntimo data, kuri neretai sutampa su originalo data, ir tik viso to nesant – d) rašto nuorašų variantuose nurodyta anksčiausia tikėtina data. Akivaizdu, kad tokio principo nesilaikymas antraštinių aplinkraščių, ganytojiško laiško įvardijimą apskritai daro beprasmiu¹⁶.

Įstaigų, šaltinių ir literatūros santrumpos

GRK	– gaunamų raštų knyga
KAA	– Kauno apskrities archyvas
KAKA	– Kauno arkivyskupijos kurijos archyvas
KDRD	– Kitatikų dvasinių reikalų departamentas
KRVA	– Kauno regioninis valstybinis archyvas
KTU	– Kauno technologijos universiteto bibliotekos rankraštynas
LIIB	– Lietuvos istorijos instituto biblioteka
LLTIB	– Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto biblioteka
LLTIBR	– Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekos rankraštynas
LMAVB RS	– Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius
LMAVB RSS	– Lietuvos mokslo akademijos Vrublevskių bibliotekos Retų spaudinių skyrius
LNB RS	– Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Rankraščių skyrius
LVIA	– Lietuvos valstybės istorijos archyvas
PAA	– Petro Puzaro asmeninis archyvas
RGVIA VUA	– Rusijos valstybinis karo istorijos archyvas, Karinio mokslinio archyvo kolekcija
RNB RS	– Rusijos nacionalinės bibliotekos Rankraščių skyrius (Sankt Peterburgas)

¹⁶ Kaip pavyzdį žr. komentarus dėl publikuoto 1865 m. vasario 6 d. Valančiaus lotyniško aplinkraščio antraštės, kai publikuojamo rašto antraštėje nurodoma originalo data, o publikuojamas nuorašas yra su nepilna vėlesne data (Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius*, p. 519).

- UFBK – Ugėnų (Veliuonos dekanatas) filijinės bažnyčios gaunamų raštų procesinė knyga (Księga procesowa Ugiańskiego filialnego Kościoła, 1852–1901, in: *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 1001)
- VRM – Vidaus reikalų ministerija
- VUB RS – Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyrius
- VUB RSS – Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyrius
- ŽVS – Žemaičių vyskupijos seminarija
- ŽVVSRK – Žemaičių vyskupijos valdybos siunčiamų raštų knyga. Konkrečių metų knygų šifrai yra nurodyti laužtiniuose skliaustuose po metų užrašų

Alekna – Antanas Alekna, *Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius*, Klaipėda: Švento Kazimiero draugija, 1922.

Biržiška – Vaclovas Biržiška, „Nespausdintieji vysk. M. Valančiaus ganytojiški laišškai“, in: *Mūsų senovė*, Kaunas, 1937, t. 2, Nr. 1 (16), p. 113–119.

Biržiška1 – Vaclovas Biržiška, „Nespausdintieji vysk. M. Valančiaus ganytojiški laišškai“, in: *Mūsų senovė*, Kaunas, 1938, Nr. 2 (7), p. 301–306.

Biržiška2 – Vaclovas Biržiška, „Nespausdinti laišškai iš Valančiaus archyvo“, in: *Literatūros naujienos*, Kaunas, 1935, Nr. 11 (21), p. 2.

Brenšteinas – Michał Brensztejn, „Bractwa trzeźwości na Litwie, głównie w diecezji żmudzkiej 1858–1863“, in: *Litvano-Slavica Posnaniensia. Studia Historica*, Poznań, 1990, t. 4, p. 7–38 (perspaudas iš: *Rocznik Towarzystwa przyjaciół nauk w Wilnie, 1915–1918*, Wilno, 1918, t. 6, p. 50–80).

Gečys – Kazimierz Gieczys, *Bractwa trzeźwości w diecezji Żmudzkiej w latach 1858–1864 = De confraternitatibus abstinentiae in dioecesi samogitiensi 1858–1864: Dysertacja doktorska*, Wilno: Drukarnia „Zorza“, 1935.

GL – Motiejus Valančius, *Ganytojiški laišškai*, parengė Vytautas Merkys, Birutė Vanagienė, (ser. *Historiae Lituaniae Fontes Minores*; 2), Vilnius: Žara, Lietuvos istorijos institutas, 2000.

Katilius – Algimantas Katilius, „Vyskupo Motiejaus Valančiaus ganytojiško laiško apie liaudies mokyklas projektas ir jo kritika“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2002, t. 20, p. 325–330.

Merkys – Vytautas Merkys, *Motiejus Valančius: Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*, Vilnius: Mintis, 1999.

Puzaras – Petras Puzaras, *Vyskupo Motiejaus Valančiaus pastoracinė veikla*, Vilnius: Mintis, 1992.

Stakauskas – Juozapas Stakauskas, „Valančiaus laikų lietuviškasis darbas“, in: *Tiesos kelias*, Kaunas, 1938, Nr. 7–8, p. 511–513.

Stakauskas1 – Juozapas Stakauskas, „Valančiaus lietuviybės klausimas (atsakymas p. prof. Vacl. Biržiškai)“, in: *Židinys*, Kaunas, 1939, Nr. 1, p. 43–66.

Šenavičienė – Ieva Šenavičienė, „Lietuva 1861–1862 m.: civilinės ir dvasinės valdžios potvarkiai dėl dvasininkijos politinės laikysenos ir policijos elgesio bažnyčiose“, in: *Lietuvos istorijos metraštis, 2006*, Vilnius, 2007, t. 2, p. 69–84.

Šenavičienė1 – Ieva Šenavičienė, rec. kn.: Motiejus Valančius, *Ganytojiški laiškai*, Vilnius, 2000, 216 p., in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 2001, t. 18, p. 603–611.

Šenavičienė2 – Ieva Šenavičienė, „Nežinomas Motiejaus Valančiaus ganytojiškas laiškas“, in: *Istorija*, Vilnius, 2001, t. 48, p. 39–40.

Šenavičienė3 – Ieva Šenavičienė, „Motiejaus Valančiaus laiškai Eligijui Mantvilai“, in: *Lituanistica*, Vilnius, 1997, Nr. 1 (29), p. 95–106.

Tumas – Juozas Tumas-Vaižgantas, „Vyskupo Valančiaus akcija“, in: *Mūsų senovė*, Kaunas, 1921, t. 1, Nr. 1, p. 6–21.

Tumas1 – Juozas Tumas-Vaižgantas, *Žemaičių vyskupo Motiejaus III Kazimiero Valančiaus-Valančiausko blaivybės gromatos*, Ryga: [s.n.], 1915.

Valančius – Motiejus Valančius, *Pastabos pačiam sau*, iš lenkiškosios vyskupo Motiejaus rašliavos sulasė ir savo pastabų pridėliojo doc. J. Tumas, Klaipėda: „Ryto“ bendrovės spaustuvė, Švietimo ministerijos Knygų leidimo komisija, 1929.

ВЛБ – *Восстание в Литве и Белоруссии, 1863–1864 гг.: Сборник документов*, Москва: Наука, Академия наук СССР, Институт славяноведения, Главное архивное управление СССР, 1965.

Pastabos

Publikuojamame aplinkraščių ir ganytojiškų laiškų apraše pirmiausia nurodomos raštų išsiuntimo datos ir registracijos numeriai, po jų, jei yra duomenų, rašto parašymo data. Pajuodinta rašto išsiuntimo, parašymo data reiškia, kad yra rastas dokumento tekstas. Apraše iki 1864 m. balandžio 11 d. yra pažymima ne lenkų kalba rašytų raštų kalba. Lenkų kalba tuo metu buvo pagrindinė dvasininkijos tarpusavio ryšių, aplinkraščių, laiškų kalba. 1864 m. balandžio 11 d. Rusijos valdžia uždraudė lenkų kalbą visuose oficialiuose santykiuose, popieriuose, antspauduose¹⁷, taigi ir Žemaičių vyskupijos oficialiajame susirašinėjime pagrindine raštų kalba tapo rusų kalba.

¹⁷ Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 746 Telšių vyskupijos konsistorijai, 1864-04-23, in: *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 887, l. 14 – kad Šiaurės Vakarų krašto viršininkas Michailas Muravjovas raštu Nr. 4786, 1864-04-11, uždraudė lenkų kalbą visuose oficialiuose santykiuose, popieriuose, antspauduose.

Priedas

ŽEMAIČIŲ VYSKUPO MOTIEJAUS VALANČIAUS APLINKRAŠČIŲ IR GANYTOJIŠKŲ LAIŠKŲ APRAŠAS

1850 m.

[ŽVVS RK, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 755]

1. 1850-05-06, Nr. 434–441 – aplinkraštis dekanams, kurių dekanatai buvo prijungti prie Žemaičių vyskupijos iš Vilniaus vyskupijos (Obelių, Kauno, Kuršo, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Panevėžio, Žiemgalos, Utenos, Ukmergės dekanams), kad paskelbtų klebonams apie neteisingai iš Vilniaus vyskupijos į Žemaičių vyskupiją atsiskiriančius kaimus ir atvirkščiai – iš Žemaičių vyskupijos į Vilniaus vyskupiją. **Minima:** ŽVVS RK, l. 18.
2. 1850-05-06, Nr. 443–450 – aplinkraštis dekanams, kurių dekanatai buvo prijungti prie Žemaičių vyskupijos iš Vilniaus vyskupijos, kad paskelbtų sau pavaldžiai dvasininkijai, jog birželio 24 d., t. y. Šv. Jono Krikštytojo diena, būtų laikoma Žemaičių vyskupijos patrono diena. **Minima:** ŽVVS RK, l. 18.
3. 1850-05-06, Nr. 453–472 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (Obelių, Batakių, Jonišio, Krakų, Kauno, Kuršo, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Alsėdžių, Panevėžio, Rietavo, Žiemgalos, Šeduvos, Skuodo, Šiluvos, Utenos, Viekšnių, Veliuonos, Ukmergės, Varnių) (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie dviejų kunigų – Aloyzo Tenterėvičiaus ir Balsių altaristos Stanislovo Perkovskio mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 18v.
4. 1850-05-06, Nr. 473–480 – aplinkraštis dekanams, kurių dekanatai buvo prijungti prie Žemaičių vyskupijos iš Vilniaus vyskupijos, kad pagal Žemaičių vyskupijos sinodo nutarimus dvasininkai laikytų po 3 mišias už kiekvieno pasauliečio kunigo sielą. **Minima:** ŽVVS RK, l. 18v.
5. 1850-05-13, Nr. 532–539 – aplinkraštis dekanams, kurių dekanatai buvo prijungti prie Žemaičių vyskupijos iš Vilniaus vyskupijos, kad pateiktų žinias, reikalingas rengiant 1851 m. rubricelę, kokių šventųjų garbei ar kokiais pavadinimais yra pastatytos bažnyčios ir kokią dieną įvyko kiekvienos vyskupo konsekruotos bažnyčios, kuri pri-

- jungta prie Žemaičių vyskupijos, dedikacija. **Minima:** ŽVVS RK, l. 21.
6. 1850-05-20, Nr. 571–578 – aplinkraštis dekanams, kurių dekanatai buvo prijungti prie Žemaičių vyskupijos iš Vilniaus vyskupijos, kad kuo greičiau pristatytų žinias, kiek yra nuolatinių beneficininkų. **Minima:** ŽVVS RK, l. 22v.
 7. **1850-05-20**, Nr. 580–587 – aplinkraštis dekanams, kurių dekanatai buvo prijungti prie Žemaičių vyskupijos iš Vilniaus vyskupijos, kad kuo greičiau praneštų apie kunigų invalidų skaičių. **Tekstas:** PAA, VI, p. 9. **Minima:** ŽVVS RK, l. 22v; Puzaras, p. 80.
 8. 1850-05-27, Nr. 615–624 – aplinkraštis vyskupijos klebonams, prelatams, dekanams, kuriuo siunčiami spausdinti klausimai 1850 m. rinkti duomenims apie Rusijos valstybės klimatą, savo stebėjimus prašoma pateikti pagal kartu pridėtą instrukciją. (Papildoma informacija: Nr. 625 yra Valančiaus raštas KDRD direktoriui, kad su malonumu dalyvaujama renkant duomenis geografinei draugijai.) **Minima:** ŽVVS RK, l. 24.
 9. 1850-06-03, Nr. 660–667 – aplinkraštis dekanams, kurių dekanatai buvo prijungti prie Žemaičių vyskupijos iš Vilniaus vyskupijos, kad kuo skubiau atsiųstų pasauliečių kunigų sąrašus su slapta nuomone apie kiekvieno gabumus ir elgesį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 25v.
 10. 1850-06-03, Nr. 678–696 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, išskyrus Krakių (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui), apie 5 kunigų – Antano Visockio, Juozapo Rimkevičiaus, Petro Mikutos, Leono Montvydo ir Ignoto Koco mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 26.
 11. 1850-06-10, Nr. 760–764 – aplinkraštis Alsėdžių, Skuodo, Kuršo, Jonavos, Vieکشnių dekanams su informacija, kad vyskupas nuo liepos 4 d. išvyksta vizituoti jų dekanatų bažnyčių. **Minima:** ŽVVS RK, l. 29.
 12. 1850-06-22, Nr. 850 – *ganytojiškas laiškas* šv. Benedikto regulos vienuolių [moterų] Kražiuose susirinkimui, atkreipiantis dėmesį į kai kurias detales. Nr. 851 yra Valančiaus lydraštis Kražių vienuolių kapelionui kun. Tomui Budreckiui su prašymu perduoti ganytojišką laišką į rankas vienuolyno viršininkei. **Minima:** ŽVVS RK, l. 32.
 13. 1850-07-05, Nr. 934 – *ganytojiškas laiškas* Platelių parapijos žemvaldžiams, kad malonėtų prisidėti prie Platelių parapiinės bažnyčios atstatymo. Nr. 935 yra laiško lydraštis Platelių klebonui Stanislovui Gruzdžiui. **Minima:** ŽVVS RK, l. 35.
 14. 1850-07-15, Nr. 976 – aplinkraštis Skuodo klebonui, kad greitai gaus apskrities Valstybės turto viršininko sutikimą dėl miesto ligoninės ir kad kaip ir anksčiau, prižiūrėtų pusę ligoninės. **Minima:** ŽVVS RK.

15. **1850-07-25**, Nr. 992 – *lotyniškas* aplinkraštis Skuodo dekanui Pranciškui Staškevičiui, kad prižiūrėtų, jog būtų vykdomi reformaciniai dekretai ten, kur vyksta generalinė vizitacija. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 69, l. 84.
16. **1850-08-31** atspausdintas, po to išsiuntinėtas – **1850-04 Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus ganytojiškas laiškas pradėjus eiti ordinaro pareigas** dvasininkams ir visiems Telšių Romos katalikų vyskupijos katalikams, nurodant dekanams jų kunigams jį perskaityti visose vyskupijos bažnyčiose pirmą savaitę nuo jo gavimo dienos. Spausdintas tekstas *lenkų kalba*, lygiagretus tekstas *lietuvių kalba*, su lydraščiu Nr. 1114 (lydraščio tekstas: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 66, l. 52). **Laiško spausdintas tekstas:** LIIB, 5566; LLTIB, B 1248, 4131, 4137; LMAVB RSS, LK-19/386; VUB RSS, LR 661, LR 2498 ir kt. (žr. GL, p. 13 – ir spaudinio saugyklas Peterburge). **Skelbta:** Motiejus Volončevskis, „Piemenszka raszta“, in: *Tėvynės sargas*, 1900, Nr. 2–3, p. 9–15; Valančius, p. 38–43; *Pamiętnik Religijno-Moralny*, 1851, t. 20, Nr. 6, p. 545–552 (lenkų k.); Puzaras, p. 169–174 (perspaudas iš Valančius, p. 38–43); GL, p. 13–29 ir kt. (daugiau žr. GL, p. 13). **Minima:** Merkys, p. 176–179; ŽVVS RK neįregistruotas. (Papildoma informacija: po 1850-08-31 Valančiaus nurodymu Telšių vyskupijos konsistorija šį ganytojišką laišką per dekanus išsiuntinėjo visų parapijų klebonams, filijų ir koplyčių kunigams. 1850-09-09 Valančius laišką pasiuntė dvasininkams Ignotui Holovinskiui, Vaclovui Žilinskiui, Andriui Dobševičiui, Juozapui Želviui (Nr. 1216), ŽVS rektoriui ir kt. **Minima:** ŽVVS RK, l. 43–43v.)
17. 1850-09-05, Nr. 1157–1174 – aplinkraštis visiems Žemaičių vyskupijos dekanams apie 7 kunigų – Antano Dovkinto, Felicijono Alkimovičiaus, Tado Milevičiaus, Adomo Labanausko, Jokimo Piotrovskio, Leono Budriko ir Stepono Markevičiaus mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 42v.
18. 1850-10-07, Nr. 1371–1389 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams su žinių apie kapitalo obligacijas rekvizicija. **Minima:** ŽVVS RK, l. 47v–48.
19. 1850-10-29, Nr. 1509–1516 – aplinkraštis Joniško, Skuodo, Veliuonos, Krakų, Šiluvos, Varnių, Šeduvos, Alsėdžių dekanams, siunčiantis *Telšių apskrities aprašymo* prenumeratos bilietus. **Minima:** ŽVVS RK, l. 51v.
20. 1850-11-04, Nr. 1540–1559 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. vienuolynų vizitatoriui) su bilietais gauti knygelei *Kauno gubernijos atmintinė 1851 metams*. **Minima:** ŽVVS RK, l. 52v.
21. **1850-12-30** – aplinkraštis-instrukcija visiems vyskupijos dekanams, drausminanti kunigus, reikalaujanti kelti jų išsilavinimą, raginanti

kaupiti pastoracijai reikalingą literatūrą, steigti parapines mokyklas prie bažnyčių, kur kunigai mokytų tikybos, o bažnyčios tarnai – kitų dalykų, naikinti blogus parapijiečių įpročius, girtavimą ir informuojanti apie tai, ką dekanai turi tikrinti per kasmetines parapijų vizitacijas (nustatytą kunigų gyvenamą vietą ir vykimo į kitas parapijas, dekanatus tvarką). **Tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 63, l. 22–26 – 1850-12-29 data; O: VUB RS, f. 1, b. 406, l. 1–4 – 1850-12-30 data. **Rusiškas vertimas:** Николай Цылов, „Очерк о начале и ходе польского мятежа в Северо-западных губерниях“, in: RGVIA VUA, f. 484, b. 1310, l. 40–41. **Minima:** Puzaras, p. 91; Merkys, p. 236, 273, 288, 335.

1851 m.

[ŽVVS RK, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 756]

22. 1851-01-20, Nr. 104–123 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui), liepiantis melstis už sergantį Mogiliavo arkivyskupą metropolitą Kazimierą Dmochovskį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 4v–5.
23. 1851-01-27, Nr. 178–197 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie š. a. Mogiliavo arkivyskupo metropolito Kazimiero Dmochovskio mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 6v–7.
24. 1851-02-06, Nr. 300–318 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams su kapitalo obligacijų redukcija. **Minima:** ŽVVS RK, l. 10v–11.
25. **1851-03-07** – lotyniškas aplinkraštis Skuodo dekanui. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 69, l. 176.
26. 1851-03-10, Nr. 591–607 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Varnių ir Joniškio), siunčiantis *Kauno gubernijos atmintinę 1851 metams*. **Minima:** ŽVVS RK, l. tarp 11 ir 20.
27. 1851-03-10, Nr. 608–626 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams apie teisinę tvarką protestantams pereinant į katalikų religiją. **Minima:** ŽVVS RK, l. 20v.
28. 1851-04-13, Nr. 808–826 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie 6 kunigų mirtį 1851 m. **Minima:** ŽVVS RK, l. 27v.
29. **1851-04-21** – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams dėl pasiruošimo vyskupo vizitacijai su instrukcija. Nurodoma, kaip klebonai turi pasirengti vyskupo priėmimui, parapijiečių konfirmacijai, kad privalo būti parengę bažnyčių ir jų valdų (beneficijų) aprašymus. **Tekstas:** LLTIBR, f. 1, b. 669, lapai nenumeruoti. **Minima:** Merkys, p. 216, 227, 232.

30. 1851-04-28, Nr. 958–976 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kviečiantis vyskupijos gyventojus aukoti pinigais Varnių katedros bažnyčios restauravimui ir papuošimui. Su Nr. 978–996 visiems dekanams siunčiamos surištosios knygos, į kurias jie turėjo įrašyti laisvanoriškas aukas Varnių katedros restauravimui. **Minima:** ŽVVS RK, l. 32.
31. 1851-07-24, Nr. 1424–1442 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad jie patys rinktų aukas Varnių katedros bažnyčios restauravimui. **Minima:** ŽVVS RK, l. 47v.
32. **1851-08-10**, Nr. 1606–1613 – **1851-08-07** aplinkraštis visai vyskupijos dvasininkijai (dekanams, administratoriams, kuratams, vienuolynų viršininkams, klebonams) su **1851-08-07 ganytojišku laišku dėl caro Nikolajaus I vainikavimo 25-ųjų metinių**, liepiant jį paskelbti iš sąkyklų 1851-08-22, per monarcho Nikolajaus I 25-ųjų valdymo metinių sukaktį. **Aplinkraščio tekstas:** LMAVB RS, f. 268, b. 265, l. 199v–200 – 1851-08-07 data. **Laiško tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 66, l. 169–176v, be datos. **Laiško nuorašai:** Šiluvos dekanato GRK, LMAVB RS, f. 268, b. 265, l. 200–202v – 1851-08-07 data; Rietavo dekanato GRK (žr. GL, p. 30). **Rusiškas vertimas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 66, l. 177–181, be datos. **Skelbtas:** GL, p. 30–38 (Šiluvos dekanato nuorašas, 1851-08-07 data). **Minima:** ŽVVS RK, l. 53.
33. 1851-10-06, Nr. 1905–1924 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie vyskupijos kunigų mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 64.
34. 1851-10-16, Nr. 1978–1987 – aplinkraštis visų vyskupijos vienuolynų viršininkams (Troškūnų, Dotnuvos, Tytuvėnų, Telšių, Kretingos, Palėvenės, Raseinių, Kalvarijos, Kauno, Kolainių), kad jie uždraustų aukoti šv. Mišias kunigams, kurie prisigeria, kol neatliks išpažinties, ir apie pasninką. **Minima:** ŽVVS RK, l. 66v.
35. **1851-11-06**, Nr. 2115–2135 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutiniai Nr. Telšių vyskupijos konsistorijai ir ŽVS rektoriui) apie vienodą kalėdos padalijimą tarp klebonų ir vikarų. **Tekstas:** LNB RS, f. 108, b. 2, l. 19. **Minima:** ŽVVS RK, l. 71v–72; Merkys, p. 239.
36. **1851-11-13**, Nr. 2187–2203 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kauno ir Kuršo), apie kunigų savišvietos kėlimą, dekanatų bibliotekų steigimo sumanymą ir kunigų savišvietai siunčiamą periodinį žurnalą *Pamiešnik Reliģijno-Moralny*. **Teksto nuorašas:** Skirsnemunės bažnyčios GRK, VUB RS, f. 205, b. 4, l. 171–172. **Skelbta:** Stakauskas1, p. 46–47 – 1851-11-13 data. **Minima:** ŽVVS RK, l. 74; Merkys, p. 273–274; Puzaras, p. 70–71.

37. 1851-11-24, Nr. 2265–2282 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos) (paskutinis Nr. Žemaičių vyskupijos vienuolynų vizitatoriui), siunčiantis prenumeratos bilietus *Kauno gubernijos atmintinei 1852 metams*. **Minima:** ŽVVS RK, l. 76.
38. **1851-12-08**, Nr. 2368–2386 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, siunčiantis Mogiliavo arkivyskupo metropolito Ignoto Holovinskio *arkiganytojišką laišką*, jam įžengus į metropolito katedrą. **Tekstas:** LLTIBR, f. 1, b. 669, lapai nenumeruoti – lietuvių kalba. **Minima:** ŽVVS RK, l. 79v; Šateikių bažnyčios GRK, LLTIBR, f. 1, b. 680, l. 37; Merkys, p. 201.
39. 1851-12-15, Nr. 2424–2443 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie 6 kunigų mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 81.
40. **1851-12-22**, Nr. 2495–2513 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad *vietos žmonių kalba* įspėtų žmones kontrabanda nepernešinėti spirito ir įvairių stiprių gėrimų iš Kuršo ar Lenkijos karalystės į Kauno guberniją, nes bus labai griežtai baudžiami Rusijos valdžios. **Tekstas:** LLTIBR, f. 1, b. 669, lapai nenumeruoti. **Minima:** ŽVVS RK, l. 83; Merkys, p. 336. (Papildoma informacija: Nr. 2514 yra Valančiaus raštas Kauno gubernijos bajorų vadovui apie padarytą potvarkį dėl svaigiųjų gėrimų, ŽVVS RK, l. 83.)

1852 m.

[ŽVVS RK, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 757]

41. 1852-01-09, Nr. 54–73 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Kretingos vienuolyno viršininkui), siunčiantis du paskutinius *Pamiėtnik Religijno-Moralny* sąsiuvinius. **Minima:** ŽVVS RK, l. 2v.
42. 1852-02-12, Nr. 525–541 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (be Kuršo ir Žiemgalos), siunčiantis *Kauno gubernijos atmintinę 1852 metams*. **Minima:** ŽVVS RK, l. 13v.
43. 1852-02-23, Nr. 571–589 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad yra prenumeratos bilietų veikalui *Zasady i catość wiary katolickiej*. **Minima:** ŽVVS RK, l. 15.
44. 1852-02-??, Nr. 591–607 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Varnių ir Jonavos), siunčiantis *Kauno gubernijos atmintinę 1851 metams*. **Minima:** ŽVVS RK, l. 20.
45. **1852-03-15**, Nr. 761–779 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad dekanai, pasibaigus kasmetinei vizitacijai, kasmet pristatytų du atskirus aktus apie vizitacijos faktus, iš kurių vienas liestų materia-

- linius, kitas – moralinius dalykus. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 63, l. 286; PAA, VI, p. 21 – Nr. 772, 1852-03-15 data. **Minima:** ŽVVS RK, l. 21v; Puzaras, p. 30.
46. 1852-04-05, Nr. 930–937 – aplinkraštis dekanams, kurių dekanatai buvo prijungti prie Žemaičių vyskupijos iš Vilniaus vyskupijos, kad jie aplinkraščiais nurodytų savo dvasininkams, jog tie, kuriuos vyskupas įsakė paskirti į kitas pareigas ar perkelti į kitas parapijas, nesikreiptų su jokiais protestais. **Tekstas:** LNB RS, f. 108, b. 63, l. 285. **Minima:** ŽVVS RK, l. 27; Alekna, p. 27; Puzaras, p. 86; Merkys, p. 239.
47. 1852-04-05, Nr. 938–953 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Varnių), kad tie, kas nėra užsisakę *Pamiėtnik Religijno-Moralny* šiemis metams, atsiųstų kanceliarijai įprastą prenumeratos mokėstį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 27; UFBK, l. 1 – Nr. 952.
48. 1852-04-26, Nr. 1105–1113 – aplinkraštis 9 vyskupijos dekanams (Šeduvos, Panevėžio, Ukmergės, Utenos, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Kauno, Krakų, Obelių, Žiemgalos) su siunčiama vyskupo generalinės vizitacijos instrukcija ir maršrutu. **Minima:** ŽVVS RK, l. 34v.
49. 1852-06-19, Nr. 1396–1415 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebono padėjėjui) apie 10 mirusių kunigų. **Minima:** UFBK, l. 1 – Nr. 1414; ŽVVS RK, l. 42.
50. 1852-07-09, Nr. 1470–1474 – aplinkraštis Utenos, Ukmergės, Panevėžio, Kauno, Krakų dekanams, kad dėl ligos vyskupas nutraukia vizitaciją ir grįžta į Varnius. **Minima:** ŽVVS RK, l. 43v–44.
51. 1852-08-02, Nr. 1619–1628 – aplinkraštis visų (išskyrus Kretingos) vienuolynų viršininkams (paskutinis Nr. vienuolynų vizitatoriui) dėl klauzūros laikymosi. **Minima:** ŽVVS RK, l. 49.
52. 1852-09-01, Nr. 1690 – aplinkraštis, kviečiantis Varnių dvasininkus į rekolekcijas į Žemaičių vyskupijos seminariją. **Minima:** ŽVVS RK, l. 50.
53. 1852-09-13, Nr. 1772–1789 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Alsėdžių), kad savo dekanatuose kurtų dekanatų bibliotekas, kurioms kiekvienas kunigas, besinaudojantis biblioteka, kasmet aukotų po 1 rub. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 63, l. 321; PAA, VI, p. 14 – Nr. 1782, 1852-09-13 data. **Minima:** ŽVVS RK, l. 53v; UFBK, l. 1 – Nr. 1787; Puzaras, p. 72; Merkys, p. 274. (Papildoma informacija: Nr. 1790 yra Valančiaus 1852-09-13 raštas Alsėdžių dekanui su padėka už dekanatų bibliotekų projekto įgyvendinimą. **Minima:** ŽVVS RK, l. 54; Alsėdžių klebono raštas Motiejui Valančiui, 1852-04-05, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 63, l. 321.)

54. 1852-09-27, Nr. 1889–1907 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad bažnyčiose prie grotų prie didžiojo altoriaus nebūtų statomi žibintai ir vėliavos, nes žmonės per jas nemato Mišias aukojančio kunigo. **Tekstas:** PAA, VI, p. 12 – Nr. 1900. **Minima:** ŽVVS RK, I, 57v; Puzaras, p. 47.
55. 1852-10-13, Nr. 2027 – viešas laiškas Kuršo gubernijos Alšvangos parapijos valstiečiams Mapidėjui Kreidmanui, Petruui Petrobičiui, Jorensui Lakedisui, Kristui Kristovičiui ir Kristui Nedoimšui, grįžtantiems iš Varnių į Alšvangą. **Minima:** ŽVVS RK, I, 61v.
56. 1852-10-14, Nr. 2040–2047 – aplinkraštis Varnių, Ukmergės, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Panevėžio, Žiemgalos, Obelių, Utenos, Kauno dekanams, kuriuo siunčiami prenumeratos bilietai knygai *Pielgrzymka do Ziemi Świętej*. 1852-10-18, Nr. 2076–2079 – tas pats aplinkraštis Veliuonos, Šiluvos, Batakių, Mosėdžio dekanams. **Minima:** ŽVVS RK, I, 62, 63.
57. 1852-11-08, Nr. 2192–2203 – aplinkraštis Batakių, Jonavos, Kauno, Kraikių, Alsėdžių, Panevėžio, Rietavo, Šeduvos, Šiluvos, Skuodo, Viešnių, Veliuonos dekanams apie indus šventiems aliejams ir apie jų pristatymo terminą. **Minima:** ŽVVS RK, I, 67; UFBK, I, 1v – Nr. 2203.
58. 1852-11-11, Nr. 2226–2243 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Panevėžio), kad yra prenumeratos bilietų išleidžiamam Maksimilijono Jakubovičiaus veikalui *Chrześcijańska filozofia życia*. **Minima:** ŽVVS RK, I, 68.
59. **1852-11-11**, Nr. 2293–2311 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams su informacija, kokia tvarka klebonai ir kuratai turi prašyti dispensos nuo kliūčių santuokai ir nuo užsakų. **Tekstas:** PAA, VI, p. 22, Nr. 2304 (Puzaras, p. 75). **Minima:** ŽVVS RK, I, 69v–70; UFBK, I, 1v – Nr. 2309.
60. **1852-11-22**, Nr. 2325–2343 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad prie kiekvienos parapiinės ir didesnės filijinės bažnyčios būtų išlaikomos mokyklėlės, kuriose vaikai bent religines knygeles ir katekizmą išmokytų skaityti gimtąja kalba. **Tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 74, l. 89; LNB RS, f. 108, b. 2, l. 24; PAA, VI, p. 13, Nr. 2336. **Minima:** ŽVVS RK, I, 70v; UFBK, I, 4 – Nr. 2340; Puzaras, p. 91; Merkys, p. 288.
61. 1852-11-22, Nr. 2350–2352 – aplinkraštis Alšvango, Altenburgo, Šenbergo klebonams, kad platintų Juozapo (Simforijono) Mieleškos latvišką maldaknygę ir giesmyną *Rohschu Kronis*. **Minima:** ŽVVS RK, tarp I, 70v ir 71.
62. 1852-12-31, Nr. 2577–2596 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie 13 vyskupijos kunigų mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, I, 79; UFBK, I, 1v – Nr. 2593.

1853 m.

[ŽVVS RK, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 758, nepilna]

63. 1853-02-20, Nr. 358–376 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, siunčiantis Cezaro Cantu veikalo *Historia powszechna* prospektą (anotacija) su prenumeratos sąlygų aprašymu. **Minima:** ŽVVS RK, l. 12.
64. **1853-03-28**, Nr. 659–677 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams apie rankraštinų pamokslų cenzūros reikalavimus. **Tekstas:** *LLTIBR*, f. 1, b. 669, lapai nenumeruoti; *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 73. **Minima:** ŽVVS RK, l. 21; UFBK, l. 2, Nr. 675; Alekna, p. 223; Puzaras, p. 30; Merkys, p. 281. (Papildoma informacija: Nr. 678, 679 yra Valančiaus raštai Vilniaus generalgubernatoriui ir Rygos generalgubernatoriui su informacija, kas paskirti rankraštinų pamokslų cenzoriais, Nr. 680 – raportas Romos katalikų dvasinei kolegijai apie padarytus potvarkius dėl rankraštinų pamokslų cenzūravimo.)
65. **1853-03-28**, Nr. 692–709 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo) su galutinai patvirtintu dekanatų bibliotekų steigimo ir naudojimo projektu. **Tekstas:** Pašušvio parapiinės bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 74–75; *PAA*, VI, p. 15–16 – Nr. 702, 1853-03-28 data. **Minima:** ŽVVS RK, tarp l. 21 ir 27; Puzaras, p. 72; Merkys, p. 274–275.
66. 1853-04-30, Nr. 881–900 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie 1853 m. pradžioje mirusius kunigus. **Minima:** ŽVVS RK, l. 27.
67. 1853-06-27, Nr. 1247–1253 – aplinkraštis Krakių, Kauno, Ukmergės, Utenos, Panevėžio, Šeduvos, Šiluvos dekanams, siunčiantis generalinės vizitacijos maršrutą. **Minima:** ŽVVS RK, tarp l. 27 ir 43.
68. 1853-08-11, Nr. 1411–1429 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, siunčiantis spausdintas žinias apie Varniuose įsteigtą knygyną kaip Juozapo Zavadzčio firmą. **Minima:** ŽVVS RK, l. 43v.
69. 1853-09-29, Nr. 1614–1634 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie 11 kunigų mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 50v; UFBK, l. 2 – Nr. 1629.
70. 1853-10-20, Nr. 1757–1775 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad ateityje nereikalautų iš kunigų pamokslų. **Minima:** ŽVVS RK, l. 54v; UFBK, l. 2 – Nr. 1772.
71. 1853-12-12, Nr. 2087 – vyskupo *ganytojiškas laiškas* Kupiškio parapijiečiams. **Minima:** ŽVVS RK, l. 63.

1854 m.

[ŽVVS RK, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 759]

72. 1854-01-25, Nr. 127–146 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie mirusius kunigus. **Minima:** ŽVVS RK, l. 4v; UFBK, l. 2v – Nr. 142.
73. 1854-03-16, Nr. 468 – aplinkraštis Kuršo dekanui, kad lieptų savo dvasininkams, ypač pajūrio parapijų klebonams, stengtis skiepyti žmonėms ištikimybės Sostui pareigą. **Minima:** ŽVVS RK, tarp l. 4 ir 16.
74. **1854-04-17**, Nr. 573–589 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos), siunčiantis perskaityti žmonėms iš sakyklos **1854-04-16 žemaitišką ganytojišką laišką, draudžiantį gyventojams neteisingus pokalbius apie politiką, karus ir pan.**, kuriame liepiama vykdyti savo priedermes, nurodoma kunigams šia tema sakyti pamokslus. **Aplinkraščio tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 92, l. 294 – 1854-04-17 data. **Laiško tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 92, l. 295–295v – 1854-04-16 parašymo data, nepasirašytas. **Nuorašai:** Gintališkės (1854-04-17, Nr. 579), Veliuonos (KAKA, b. 35, lapai nenumeruoti), Pašušvio (VUIB RS, f. 203, b. 7, l. 81–81v – 1854-04-17 data), Užvenčio (LMAVB RS, f. 268, b. 266, l. 40v–41 – 1854-04-17 data) bažnyčių GRK; Šiluvos dekanato (LMAVB RS, f. 268, b. 266, l. 11v–12 – 1854-04-17 data), Skuodo dekanato (1854-04-17, Nr. 583) GRK (žr. GL, p. 39). **Rusiškas vertimas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 20, 21v–22. **Skelbta:** GL, p. 39–42 (originalo šaltinis, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 92, l. 295–295v); Biržiška, p. 115–116; Puzaras, p. 175 (perspaudas iš Biržiškos – 1854-04-16 data). **Minima:** ŽVVS RK, l. 16v; UFBK, l. 2v – Nr. 587; Merkys, p. 446. (Papildoma informacija: Valančiaus raštas Nr. 590, 1854-04-17 Vilniaus generalgubernatoriui apie padarytą jo prašymu potvarkį skiepyti žmonėms ištikimybės valdžiai ir nuoširdaus atsidavimo Sostui jausmą. **Minima:** ŽVVS RK, l. 17.)
75. **1854-04-24**, Nr. 626–644 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, pavedant kunigų benefisininkų globai dailininką p. Bušmaną (Buszman), kuris altorių dekoracijomis ir paveikslais išpuošė Varnių katedrą ir ketina apsigyventi Varniuose. **Tekstas:** KAKA, b. 45, l. 8; PAA, VI, p. 17 – Nr. 637 (Puzaras, p. 46). **Minima:** ŽVVS RK, l. 17v–18; Merkys, p. 533.
76. 1854-05 – Telšių vyskupijos konsistorijos? aplinkraštis, persiunčiantis Kauno gubernatoriaus raštą bažnyčiose paskelbti žmonėms iš sakyklų, kad badaujantiems piktadariams ir nepažįstamiems žmonėms nesuteiktų prieglobsčio, o tokiems apsireiškus tuoj pat praneštų po-

- licijai ir taip išvengtų griežčiausios atsakomybės. **Minima:** UFBK, l. 2v – Nr. 3411; Merkys, p. 323. (Papildoma informacija: Kauno gubernatoriaus raštas Valančiui, 1854-05-13, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 648, l. 84, kuriame pagal 1854-05-04 Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymą nerimaujama, kad Telšių, Raseinių, Šiaulių ir Zarasų apskrityse plinta plėšikavimas ir valkatavimas. Prašoma bažnyčiose iš sakyklų paskelbti žmonėms, kad tie gyventojai, kurie duos plėšikams, vagims ir apskritai įtartiniems asmenims prieglobstį ir tuoj nepraneš policijos nuovadų pristavams, bus teisiami kaip nusikaltimo dalyviai. Ant rašto yra Valančiaus rezoliucija: „Patenkinti“.)
77. 1854-06-19, Nr. 906–924 – aplinkraštis vyskupijai, kad kunigai nuolat melstųsi už šviesiausiąją imperatorių ir valdančiąją dinastiją bei nesileistų į pokalbius apie politiką ir karą. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 43. **Minima:** ŽVVS RK, l. 25v; UFBK, l. 2v – Nr. 921; Merkys, p. 447.
78. 1854-08-14, Nr. 1182–1198 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (be Kuršo ir Žiemgalos), parengtas Mogiliavo arkivyskupo metropolitui nurodymu, skelbiantis caro įsakymą apie administracines priemones laisvai sutuokti vienos tėvonijos baudžiauninkus. **Minima:** ŽVVS RK, l. 33v. (Papildoma informacija: Nr. 1199, 1200 – vyskupo pranešimai Mogiliavo arkivyskupui metropolitui Ignotui Holovinskiui ir Vilniaus generalgubernatoriui, kad įsakymą paskelbė. **Minima:** ŽVVS RK, l. 33v.)
79. 1854-08-21, Nr. 1239–1258 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie vyskupijos kunigų mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 35; UFBK, l. 2v – Nr. 1253.
80. 1854-09-21, Nr. 1359–1377 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad praneštų pavaldžiai dvasininkijai apie valdžios nustatytą terminą kiekvienoje bažnyčioje paskirti privilegijuotą altorių už mirusiųjų sielas, o tie, kurie nori jį turėti, privalo kreiptis į vyskupo kanceliariją ir gauti jo patentą. **Minima:** ŽVVS RK, l. 38v; UFBK, l. 2v – Nr. 1374.
81. 1854-12-31, Nr. 1950 – aplinkraštis apie mirusius vyskupijos kunigus. Išsiųsta: 1855-01-18: Nr. 1950 – Obelių dekanatui; 1855-01-22: Nr. 1990 – Batakių, Nr. 2080 – Joniško, Nr. 3010 – Kauno, Nr. 3049 – Šeduvos, Nr. 3087 – Krakių, Nr. 3104 – Kuršo, 3138 – Novoaleksandrovsko (Zarasų), Nr. 3198 – Alsėdžių, Nr. 3241 – Panevėžio, Nr. 3297 – Rietauvo dekanatams; 1855-01-25: Nr. 3334 – Šiluvos, Nr. 3390 – Skuodo, Nr. 3410 – Žiemgalos, Nr. 3450 – Utenos, Nr. 3490 – Viekšnių, Nr. 3536 – Veliuonos, Nr. 3579 – Ukmergės, Nr. 3610 – Varnių dekanatams. **Minima:** ŽVVS RK, l. 52v, 53–55; UFBK, l. 3 – Nr. 3536.

1855 m.

[ŽVVS RK, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 760 (duomenys iki kovo 19 d.)]

82. 1855-03-03, Nr. 357–377 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, siunčiantis leidinių prenumeratos prospektus. Paskutiniai Nr. yra ŽVS ir vienuolynų vizitatoriui. **Minima:** ŽVVS RK, l. 9v.
83. 1855-06-?? – aplinkraštis apie mirusius kunigus. **Minima:** UFBK, Nr. 767 (kursorija 1855-06-13).
84. **1855-06-18** – aplinkraštis dekanams, siunčiantis Jeronimo Kiprijono Račkausio knygelę *Aktas ir poterej* ir liepiantis kunigams kiekvieną šventadienį po pamokslą ją visą perskaityti. **Tekstas:** LNB RS, f. 108, b. 2, l. 32 (Batakių dekanui). **Skelbta:** Tumas, p. 6 (Krakių dekanui). **Minima:** Merkys, p. 303.
85. **1855-11-26**, Nr. 1650 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, siunčiantis *lenkų ir žemaičių kalbomis* atspausdintą popiežiaus Pijaus IX bulę apie nekaltą Švč. Mergelės Marijos prasidėjimą ir atspausdintą popiežiaus 1854-12-01 iškilmingą kreipimąsi (alokuciją). Dekanatų parapiinių ir filijinių bažnyčių kunigai privalo gruodžio 8 d., Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo prasidėjimo dieną, šiuos raštus abiem kalbomis perskaityti žmonėms iš sakyklos ir išsaugoti bažnyčių aktuose. Kurse ir Žiemgaloje patys klebonai privalo raštus išversti vokiškai ir latviškai. Visi kunigai turi duoti po 7 kap. už lenkišką ir po 1 kap. už žemaitišką egzempliorių ir pinigus atsiųsti vyskupo kanceliarijai. **Aplinkraščio tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 92, l. 489; LLTIBR, f. 1, b. 669, lapai nenumuruoti. **Nuorašas:** UFBK, l. 3v–4 – 1855-11-26 data, lenkų kalba; VUB RS, f. 195, b. 6. **Minima:** Merkys, p. 207. (Papildoma informacija: 1855-07-28 vidaus reikalų ministro Dmitrijaus Bibikovo raštas Nr. 1791 Motiejui Valančiui, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 92, l. 470, kad leidžia skelbti popiežiaus bulę ir jo kalbą, pasakytą 1854-12-01 slaptame konsistorijos posėdyje su sąlyga, kad šiuo pretekstu nebūtų jokių žmonių susibūrimų ir ypač procesijų. Skelbti bulės ir alokucijos tekstai: *Allokucya i list Apostolski o dogmatycznej definicyi niepokalanego poczęcia dziewicy Bogarodzicielki ojca świętego Piusa IX-go*, Wilno, 1855; *Piusa Dewintojo [...] Prakałba [...] Grometa Apasztaliszka [...]*. Iš lotynų kalbos vertė Otonas Praniauskis, Vilnius, [1855] (apie pastarąjį žr. *Lietuvos TSR bibliografija*, Serija A: *Knygos lietuvių kalba*, t. 1: 1547–1861, Vilnius: Mintis, 1969, p. 327.)

1856 m.

[ŽVVS RK, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 761]

86. **1856-02-29**, Nr. 415–432 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo), siunčiantis *Žemaitiškas homilijas* (kiekvienai bažnyčiai po 1 egz.). **Tekstas:** *LLTIBR*, f. 1, b. 669, lapai nenumeruoti; *LNB RS*, f. 108, b. 2, l. 34. **Minima:** ŽVVS RK, l. 10; UFBK, l. 4 – Nr. 430; Merkys, p. 282. (Papildoma informacija: *Žemaitiškos homilijos* – tai Oto no Praniausio iš lenkų kalbos išverstas Martino Königsdorferio pamokslų rinkinys *Iszguldimas ewangeliju szwentu ant wisu nedeldienu, par apalus metus* (Varšuva, 1855). Yra Valančiaus raštas Nr. 445 Vilniaus vyskupui, 1856-03-03 (ŽVVS RK, l. 10v), kad gavo 475 egz. *Žemaitiškų homilijų*.)
87. 1856-05-05, Nr. 747–766 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie vyskupijos kunigų mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 18; UFBK, l. 4 – Nr. 763.
88. **1856-08-21**, Nr. 1210–1228 – *žemaitiškas 1856-08-21 ganytojiškas laiškas apie meškininkus ir jų šventvagiškas ceremonijas* visiems vyskupijos dekanams, nurodant jį perskaityti iš sakyklos savo parapijų bažnyčiose. **Tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 92, l. 555–556 – Nr. 1210–1228; O: *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 7–7v – Nr. 1219, 1856-08-21 parašymo data. **Nuorašai:** Gintališkės, Veliuonos (*KAKA*, b. 35), Pašušvio (*VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 93–94 – Nr. 1214, 1856-08-21 data), Užvenčio, Žarėnų bažnyčių GRK, Skuodo (Nr. 1222, gautas 1856-09-04), Šiluvos (*LMAVB RS*, f. 268, b. 266, l. 24–24v), Rietavo (Nr. 1219) dekanatų GRK (detaliau žr. GL, p. 43). **Skelbta:** GL, p. 43–46 (originalas, *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 7–7v); Biržiška, p. 116–118; Puzaras, p. 176–177 (perspaudas iš Biržiškos). **Minima:** ŽVVS RK, l. 28v; UFBK, l. ? – Nr. 1226, 1856-08-21 data; Merkys, p. 255–256; Šenavičienė1, p. 611. (Papildoma informacija: Pakruojo administratoriaus Juozapo Rimkevičiaus raštas Motiejui Valančiui, 1858-03-18, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 92, l. 685–686, kad po šio ganytojiško laiško paskelbimo parapijiečiai jau nebeįsileidžia meškininkų į namus. Taip pat žr. komentarus: GL, p. 43.)
89. **1856-10-20**, Nr. 1920, 1921 – lydraštis ir **1856-10 datuotas žemaitiškas ganytojiškas laiškas dėl prietaringo pakaruoklių žalojimo** Kartenos parapijiečiams, Kartenos administratoriui nurodant jį paskelbti iš sakyklos. Lydraščio ir laiško OŠ (lydraščio tekstas yra laiško teksto viršuje): LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 92, l. 557–557v – registracijos Nr. 1920,

- 1921, 1856-10-20 išsiuntimo data, 1856-10 parašymo data, nepasirašytas. **Laiškas ir hydraštis skelbti:** GL, p. 47–50 (originalo šaltinis, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 92, l. 557–557v); Biržiška, p. 117–118; Puzaras, p. 177–178 (perspaudas iš Biržiškos). **Minima:** ŽVVS RK, l. 35; Merkys, p. 317–318. (Papildoma informacija: laišką paskatino Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 13713 Motiejui Valančiui, 1856-10-03, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 92, l. 554 apie pakaruoklio žalojimo įvykį Kartenoje.)
90. 1856-11-03, Nr. 1990 – laiškas Kuršėnų klebonui, kad paskelbtų Kužių rajono gyventojams apie potvarkį kunigui išlaikyti. **Minima:** ŽVVS RK, l. 36v.
91. 1856-12-31, Nr. 2368–2386 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams su įsakymu jų dvasininkams paskelbti žmonėms iš sakyklos, kad Vilniaus vyskupas Vaclovas Žilinskis gavo vakavusią arkivyskupo katedrą ir pasipuošė palijumi, ir liepiant katalikams už jį melstis. **Minima:** ŽVVS RK, l. 44v–45. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančiaus laiškas Nr. 14 Mogiliavo arkivyskupui metropolitui Vaclovui Žilinskiui, 1857-01-05, kad paskelbė žmonėms apie arkivyskupo katedros ir metropolijos gavimą. **Minima:** ŽVVS RK, b. 762, l. 1.)

1857 m.

[ŽVVS RK, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 762 (įrašai iki liepos 10 d.)]

92. 1857-02-06, Nr. 267–286 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebono padėjėjui) apie 1856 m. mirusius kunigus Juozapą Dyburevičių ir Silvestrą Grubinskį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 6v–7.
93. 1857-04-24, Nr. 747–766 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. vienuolynų vizitatoriui), siunčiantis arkivyskupo metropolito atsiųstus prenumeratos bilietus Mogiliavo provincijos bažnytiniam žemėlapiui. **Minima:** ŽVVS RK, l. 17; UFBK, l. 4v – Nr. 763.
94. 1857-09-07 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams apie mirusius kunigus. **Minima:** UFBK, l. 5 – Nr. 1325.
95. **1857-12-05**, Nr. 2063–2071 – *žemaitiškas 1857-12-05 ganytojiškas laiškas dėl didėjančių plėšikavimų prie Prūsijos sienos* Skuodo, Vieکشnių, Varnių, Šiluvos, Veliuonos, Kauno, Batakių, Alsėdžių, Rietavo dekanatams. **Tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 53–53v – Nr. 2063–2071, 1857-12-05 data, su Valančiaus parašu; OŠ juodraštis: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 54–54v – 1857-12-05 (1857 Siekia 5) parašymo data ir Valančiaus ranka užrašytu nurodymu išsiųsti dekanams; O: LLTIBR, f. 1, b.

- 680, l. 12–12v – Nr. 2071, 1857-12-05 parašymo data, Rietavo dekanatui; Skirsnemunės bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 205, b. 4, l. 235–236 – Nr. 2067, 1857-12-05 parašymo data. **Nuorašai:** Gintališkės (Nr. 2070, 1858-12-05), Užvenčio (Nr. 2065, gautas 1857-12-16), Žarėnų (Nr. 2065) bažnyčių GRK; Skuodo, Rietavo dekanatų GRK (plačiau žr. GL, p. 51); Ugėnų bažnyčios GRK, UFBK, l. 5v – Nr. 2067). **Skelbta:** GL, p. 51–54 (originalas, *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 12–12v); Biržiška, p. 178–179; Puzaras, p. 178–179 (perspaudas iš Biržiškos). **Minima:** UFBK – Nr. 2067; Merkys, p. 324.
96. 1857-12-?? – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams apie mirusius kunigus. **Minima:** UFBK, l. 5v – Nr. 2186 (kursorija 1858-01-30).

1858 m.

97. **1858-01-11 – žemaitiškas 1858-01-11 ganytojiškas laiškas dėl valstiečių reformos ruošimo pradžios** (žinomi Nr.: 69, 71, 73, 76, 78, 81). **Tekstas:** O: *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 16 – 1858-01-11 parašymo data, Nr. 73, Rietavo dekanatui. **Nuorašai:** Gintališkės – Nr. 71, 1858-12-23 data; Radviliškio, Užvenčio, Raguvos, Žarėnų – Nr. 78, bažnyčių GRK; Skuodo – Nr. 76, Rietavo – Nr. 73, dekanatų GRK (plačiau žr. GL, p. 55). Taip pat Skirsnemunės bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 205, b. 4, l. 237–237v – 1858-01-10 data; Pašušvio bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 203, l. 98 – Nr. 69, 1858-01-11 data. **Skelbta:** GL, p. 55–57 (originalas, *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 16); Puzaras, p. 179–180 (perspaudas iš Biržiška1, p. 301–302 – 1858-01-11 data). **Minima:** UFBK, l. 5v – Nr. 81, 1858-01-11 data; Merkys, p. 426.
98. 1858-07-05 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams apie mirusius kunigus. **Minima:** UFBK, l. 6 – Nr. 1334.
99. **1858-08-09** – aplinkraštis Smėlynės (Žiemgalos dekanatas), Utenos, Ukmergės, Vidiškių, Jonavos, Rumšiškių, Kauno parapijų klebonams bei administratoriams, kad carui važiuojant per miestus ir miestelius, nors jis ir nesustotų, reikia skambinti didžiuoju varpu bei iškilmingai sutikti. **Tekstas:** *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 65, l. 294.
100. **1858-10-11**, Nr. 1780–1789; 1970, 1956 – pirmasis aplinkraštis dėl blai-vybės kunigams, išsiųstas Skuodo, Viekšnių, Varnių, Šiluvos, Veliuonos, Kauno, Batakių, Alsėdžių, Rietavo dekanams, o 1858-11-08 išsiųstas dar Jonišio ir Utenos dekanams, kad kunigai patys negertų ir kitiems nesiūlytų gerti. **Tekstas:** O: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 324 – Nr. 1788, 1858-10-11 data. **Skelbta:** Gečys, p. 22–23 (1858-10-11 data). **Minima:** Brenšteinas, p. 12; Alekna, p. 85–86 (abu nurodo klaidingą 1858-11-11 datą); Merkys, p. 352–355.

101. **1858-12-03**, Nr. 2224 – **1858-11-29** parašytas aplinkraštis dėl blaivybės laikymosi kapitulos nariams ir seminarijos profesoriams bei klierikams, išsiųstas pasirašius Žemaičių vyskupijos seminarijos vadovybei. **Tekstas:** O: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 272–273 – Nr. 2224, 1858-11-29 parašymo data. **Minima:** Merkys, p. 356 – 1858-11-29 data; Brenšteinas, p. 12 – 1858-11-28 data.
102. **1858-12-25**, (žinomi Nr. 2448, 2450, 2451, 2455, 2503) – **1858-12-25 pirmasis blaivybės laiškas žmonėms, žemaitiškąs**. **Tekstas:** OŠ: *KAKA*, b. 161, l. 230v–231v – 1858-12-23 parašymo data, patvirtintas; O: *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 18–19, – Nr. 2503, 1858-12-25 parašymo data, Rietavo dekanatui. **Nuorašai:** Gintališkės bažnyčios GRK – Nr. 2450, 1858-12-23 data; Pašušvio bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 107–108 – Nr. 2455, 1858-12-26 data; Šiluvos dekanato GRK, *LMAVB RS*, f. 268, b. 266, l. 31–32v; Užvenčio bažnyčios GRK – Nr. 2448, 1858-12-23 data; Skuodo dekanato GRK – Nr. 2451, 1858-12-22 data (plačiau žr. GL, p. 58); UFBK, l. 6–8 – 1858-12-26 data. **Skelbta:** Gečys, p. 185–187 – 1858-12-25 parašymo data; Gečys, p. 187–188 (lenkiškas vertimas); Merkys, p. 353–355 (originalas, *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 18–19); GL, p. 58–63 (originalas, *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 18–19); Puzaras, p. 180–182 (perspaudas iš Gečio, p. 185–187) ir kt. (daugiau žr. GL, p. 58). **Minima:** Merkys, p. 356–357. (Papildoma informacija: Merkys, p. 356 rašo, kad laiškas buvo išsiuntinėtas dekanams per trejetą dienų su skirtingomis datomis, o pirmasis laiškas buvo su 1858-12-23 parašymo data. Tačiau GL, p. 58 yra nurodomas Skuodo dekanato GRK esantis laiško nuorašas su 1858-12-22 data. Tad laiško datavimas nėra iki galo aiškus.)

1859 m.

[ŽVVS RK, *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 763]

103. **1859-01-31**, Nr. 268–278 – **1858-12-15** parengtas vyskupo aplinkraštis Žemaitijos provincijos (Batakių, Jonavos, Krakių, Alsėdžių, Rietavo, Šeduvos, Skuodo, Šiluvos, Vieکشnių, Veliuonos, Varnių) dekanams, kad išmintingai naudotų priemones blaivybei įvesti. **Tekstas:** OŠ: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 346 – 1858-12-15 parašymo data. **Nuorašai:** Pašušvio parapiinės bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 108 – 1859-01-31 data. **Skelbta:** Brenšteinas, p. 18 (sumodernintas perrašas iš Telšių parapiinės bažnyčios GRK – 1859-01-31 data). **Minima:** ŽVVS RK, l. 6v; UFBK, l. 8 – Nr. 277, 1859-01-31 data; Merkys, p. 367. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 368 Mogiliavo arkivyskupui metropolitui Vaclovui

- Žilinskiui, 1859-02-14, kad perdavė dvasininkams, jog nenaudotų šiuurkščių priemonių skatindami žmones į blaivybę. **Minima:** ŽVVS RK, l. 13v.)
104. **1859-02-20**, Nr. 476–491 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, nurodantis pravesti trijų dienų rekolekcijas žmonėms, drauge raginti žmones į blaivybę. **Tekstas:** *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 109, Krakų dekanui. **Minima:** UFBK, l. 8 – Nr. 490, 1859-02-20 data; Merkys, p. 374.
105. **1859-03-06**, Nr. 629–639 – aplinkraštis Žemaitijos provincijos dekanams, kad nenaudotų šiuurkščių priemonių skatindami žmones į blaivybę. **Tekstas:** *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 109 – 1859-03-07 data. **Minima:** ŽVVS RK, l. 13v; UFBK, l. 8v – Nr. 638, 1859-03-07 data; Merkys, p. 367.
106. 1859-03-06, Nr. 640–659 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebono padėjėjui) apie mirusius kunigus. **Minima:** ŽVVS RK, l. 13v; UFBK, l. 9 – Nr. 658, 1859-03-06 data.
107. **1859-03-14**, Nr. 721–739 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams su **1859-03-14 pirmuoju blaivybės laišku žemvaldžiams**, dėkojant už dalyvavimą blaivybės reformoje. **Tekstas:** OŠ: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 358–359v – 1859-03-16 išsiuntimo data, 1859-03-14 parašymo data, pasirašytas Valančiaus. O: *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 23–23^av – Nr. 730, 1859-03-14 parašymo data Rietavo dekanatui. **Nuorašai:** Pašušvio bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 110–110v; Šiluvos dekanato GRK, *LMAVB RS*, f. 268, b. 266, l. 32v–34; Rietavo dekanato GRK – Nr. 730 (plačiau žr. GL, p. 64). **Skelbta:** GL, p. 64–70 (originalas, *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 23–23^av); Gečys, p. 110–112 – 1859-03-14 parašymo data; Puzaras, p. 184–186 (perspaudas iš Gečio); Brenšteinas, p. 20–21 (sumoderintas perrašas iš: *Šiaulėniškis senelis*, d. 2, Vilnius, 1861, p. 27–29) ir kt. (daugiau žr. GL, p. 64). **Minima:** ŽVVS RK, l. 15; UFBK, l. 8v – Nr. 737, 1859-03-14 data; Merkys, p. 358.
108. **1859-03-14**, Nr. 743, 744 – aplinkraštis Kuršo (Nr. 743) ir Žiemgalos (Nr. 744) dekanams, siunčiantis Kuršo gubernijos katalikams skirtą **ganytojišką laišką apie blaivybę**. Taip pat nurodoma laišką, išvertus iš lenkų į latvių kalbą, iš sakyklos perskaityti žmonėms. **Skelbta:** Gečys, p. 213–214 (turėtasis OŠ perrašas, šiandien nerastas, be datos); GL, p. 71–73 (perspaudas iš Gečio); Puzaras, p. 182–184 (lietuviškai išverstas Gečio perrašas). **Minima:** ŽVVS RK, l. 15; Šenavičienė¹, p. 611; Merkys, p. 357–358. (Papildoma informacija: laiškas yra trumpesnis 1858-12-23 žemaitiško blaivybės laiško žmonėms variantas, parašytas Žiemgalos dekanui Juozapui Tamulevičiui prašant. Jis žadėjo jį išversti iš lenkų į latvių kalbą (Puzaras, p. 182).)

109. **1859-04-30**, Nr. 1067–1085 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad praneštų pasaulietinei ir vienuolių dvasininkijai, koku atveju leidžiama krikštyti vaikus namuose. **Tekstas:** *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 65, l. 251; *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 111. **Minima:** ŽVVS RK, l. 21; UFBK, l. 8v – Nr. 1082; Merkys, p. 246.
110. 1859-05-30, Nr. 1287–1292 – aplinkraštis Panevėžio, Žiemgalos, Ukmergės, Rietavo, Krakių, Kauno dekanams, siunčiantis informacinę brošiūrą apie veikalą *Muzyka Kościelna*. **Minima:** ŽVVS RK, l. 25v.
111. 1859-07-30, Nr. 1532–1550 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams apie išėjusį iš spaudos kun. Narkevičiaus katekizmą ir apie pajamų už šį veikalą paskyrimą Novoaleksandrovsko (Zarasų) bažnyčios statybai. **Minima:** ŽVVS RK, l. 31; UFBK, l. 8v – Nr. 1548, „apie išeinančius veikalus lietuvių kalba“.
112. 1859-09-15, Nr. 1876–1904 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad pradėtų melstis už popiežių. **Minima:** ŽVVS RK, l. 37v.
113. **1859-10-17**, Nr. 2111–2129 – aplinkraštis pasaulietinei ir vienuolių dvasininkijai, kad kunigai pamokymuose ir pamoksluose valstiečiams vengtų posakių, skatinančių priešišumą savo ponams, diegtų nuolankumą ir meilę Evangelijos dvasioje. **Tekstas:** *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 165. **Minima:** ŽVVS RK, l. 42; Merkys, p. 284. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 2426 Vilniaus generalgubernatoriui Vladimirui Nazimovui, 1859-11-21, *LVIA*, f. 378, PS, 1859 m., b. 36, l. 43 – kad aplinkraščiu nurodė visiems dvasininkams savo pamoksluose ir tiesiogiai bendraujant su valstiečiais būti ypač atsargiems su žodžiais, galinčiais kelti nepalankumą dvarininkams, stengtis gerinti jų tarpusavio santykius.)
114. 1859-11-24, Nr. 2181–2199 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, leidžiantis kunigams, esant būtinybei, krikštyti vaikus namuose. **Minima:** ŽVVS RK, l. 43.
115. **1859-12-05** – aplinkraštis visiems vyskupijos kunigams, kad sudėtų 300 sidabro rublių stipendijai parengti vienam mokiniui vargonininku Apolinaro Kątskio Varšuvos muzikos institute. **Tekstas:** *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 107, l. 72. **Minima:** Merkys, p. 246.

1860 m.

[ŽVVS RK, *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 766]

116. **1860-01-07** – laiškas Senosios Žagarės klebonui Silvestrui Limaževičiui apie Senojoje Žagarėje stebuklais garsėjančius Barboros palaikus. Ra-

- šoma, kad neužrašomos stebuklų aplinkybės greitai pasikeičia ir netrukus tampa mažai tikėtinos. Tad pavedama kunigui surašyti į knygą visus stebuklingus įvykius, kurie neseniai nutiko ar nutiks prie Barboros kapo, tam parenkant patikimus liudytojus, dorus ir dievobaimingus, gerai žinančius stebuklo aplinkybes, kurie, jei dvasinei vadovybei prireiktų, galėtų prisiekti, atmesdami bet kokias šio pobūdžio abejones. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 105, l. 496.
117. 1860-01-23, Nr. 158 – laiškas Betygalos klebonui kun. Anuprui Šrederiui su padėka už malonų dėmesį blaivybei bei su prašymu perduoti tokią padėką kai kuriems žemvaldžiams. **Minima:** ŽVVS RK.
118. 1860-01-30, Nr. 196–214 – 1860-01-25 aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams dėl blaivybės, drausminantis geriančius kunigus, nurodantis stiprinti tikinčiųjų blaivybę, dėl to visose parapijose bažnyčiose per Didįjį pasninką (Gavėnią) atlikti tridienes rekolekcijas, aiškinti žmonėms katekizmą. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 491 – 1860-01-25 parašymo data; PAA, VI, p. 18 – Nr. 212, 1860-01-30 data. **Minima:** ŽVVS RK, l. 5v; Puzaras, p. 29, 47–48; Merkys, p. 374.
119. 1860-02-20, Nr. 413–431 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams apie mirusius kunigus. **Minima:** ŽVVS RK, l. 10v; UFBK, l. 9 – Nr. 428, klaidinga 18610-02-12 data.
120. 1860-03-19, Nr. 630–648 – 1860-03-18 aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad pateiktų žinias apie blaivybei priklausančius asmenis, kurios reikalingos Vilniaus generalgubernatoriui. **Tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 415; Batakių dekanato GRK, LNB RS, f. 108, b. 2, l. 54–55. **Skelbta:** Gečys, p. 49 – 1860-03-18 parašymo data. **Minima:** ŽVVS RK, l. 14v; UFBK, l. 9 – Nr. 646, joje dar rašoma, kad vyskupas liepė užvesti blaivybės brolių knygą, į jas surašyti žmones, tada pranešti jų skaičių; Brenšteinas, p. 33 (nurodoma 1860-03-16 data); Merkys, p. 375–376. (Papildoma informacija: ŽVVS RK yra įrašas apie 1860-07-25 išsiųstą Valančiaus raštą Vilniaus generalgubernatoriui su žiniomis apie blaivininkus.)
121. 1860-04-20, Nr. 841–855 – aplinkraštis Obelių, Batakių, Jonišio, Kauno, Krakių, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Alsėdžių, Rietavo, Šeduvos, Skuodo, Šiluvos, Vieškinių, Veliuonos, Ukmergės, Varnių dekanams apie namų, kryžių ir žemių šventinimo pajamų padalijimą tarp klebonų ir vikarų. **Minima:** ŽVVS RK, l. 19.
122. 1860-07-04, Nr. 1364–1381 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo), kad dvasininkija nenaudotų fizinių priemonių vers-

- dama girtuoklius į blaivybę. **Tekstas:** *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 34. **Minima:** ŽVVS RK, l. 29v; UFBK, l. 9, Nr. 1379; Brenšteinas, p. 18; Merkys, p. 370.
123. **1860-08-09**, Nr. 1609–1625 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos), kad kaimiečiai ir toliau tvirtai laikytųsi blaivybės. Iš tiesų tai yra **1860-09-09 (kontrafakcinė data) žemaitiškas antrasis blaivybės laiškas žmonėms**. **Tekstas:** OŠ: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 469–470 – Nr. 1609–1625, 1860-08-09 išsiuntimo data, 1860-09-09 teksto data; O: *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 39–39a – Nr. 1617, 1860-09-09 teksto data. **Nuorašai** visi su 1860-09-09 teksto data: Pašuvio bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 114v–115v; Skirsnemunės bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 205, b. 4, l. 233–234v; UFBK, l. 9–10 – 1860-08-24 gavimo data; taip pat žr. GL, p. 74. **Skelbta:** Gečys, p. 189–190, 1860-09-09 teksto data; Gečys, p. 190–192, 1860-09-09 teksto data (lenkiškas vertimas); GL, p. 74–79 (originalas, *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 39–39a); Puzaras, p. 189–190 (lietuviškas perspaudas iš Gečio, p. 189–190, 1860-09-09 teksto data) ir kt. (daugiau žr. GL, p. 74). **Minima:** ŽVVS RK, p. 34v; Merkys, p. 389–390; Šenavičienė¹, p. 608–609. (Papildoma informacija: nors aplinkraščio tekstas datuotas kontrafakcine 1860-09-09 data, iš ŽVVS RK, p. 34v įrašo apie aplinkraščių eilės Nr., išsiuntimo datos ir registracijos Nr. akivaizdu, kad jis buvo parašytas mėnesiu anksčiau ir pradėtas išsiuntinėti 1860-08-09. Merkys mano, kad ant aplinkraščio yra 1860-09-09 data dėl to, kad rugpjūtis seniau kai kur vadintas rugsėju (GL, p. 74). Kadangi *Lietuvių kalbos žodynas* (Vilnius, 1978, t. 11) apie tokį dalyką neužsimena, labiau tikėtina, kad laiškas buvo numatytas skelbti rugsėjį, greičiausiai per Šilinių atlaidus, tačiau dėl politinių sumetimų parašytas ir po aplinkraščio antrašte išsiuntinėtas mėnesiu anksčiau nei planuotas skelbti.)
124. **1860-08-30**, Nr. 1811–1829 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams apie bažnytinio vyno pirkimą iš Rygos. **Tekstas:** *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 37. **Minima:** ŽVVS RK, l. 38v; Merkys, p. 244.
125. **1860-08-31**, Nr. 1832–1848 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos), kad pateiktų žinių, kas iš kunigų ir kokių patyrė pažeminimų ar materialinių nuostolių nuo atsiųstų Rusijos valdininkų. Nurodoma kunigams iš valdininkų reikalauti instrukcijų, apie ką jie privalo klausinėti ir ką siekia iširti. **Tekstas:** *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 114. **Minima:** ŽVVS RK, l. 39; Merkys, p. 371.
126. **1860-08-31**, Nr. 1856–1875 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui), siunčiantis kun. Augustino

- Lipnickio veikalo *Zasady kaznodziejstwa* (2 t.) ir *Przewodnik dla spowiedników* (sudaryto kun. Gaume ir lenkiškai išversto kun. Urbano Rokickio) prospektus, taip pat prospektą ir prenumeratos bilietus naujam Biblijos leidimui. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 105, l. 636. **Minima:** ŽVVS RK, l. 39v.
127. **1860-10-31**, Nr. 2091–2109 – *žemaitiškas* aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo), toliau skatinantis blaivybę. Tai **1860-10 pab. trečiasis blaivybės laiškas žmonėms**. **Tekstas:** O: LLTIBR, f. 1, b. 680, l. 40–40a – Nr. 2099, 1860-10 (be dienos) data, Raseinių dekanatui. **Nuorašai:** Kvetkų – Nr. 2091, gautas 1861-01-04, Gintališkės, Radviliškio, Užvenčio – Nr. 2109, 1860-10 data, Žarėnų – 1860-10 data bažnyčių GRK, Šiluvos, Raseinių dekanatų GRK (plačiau žr. GL, p. 80); Pašušvio bažnyčios GRK, VUB RS, f. 203, b. 7, l. 116v–117v – Nr. 2095, 1860-10-30 data; Skirsnemunės bažnyčios GRK, VUB RS, f. 205, b. 4, l. 231–232 – 1860-10-30 data; UFBK, l. 10–11v – 1860-10-30 data. **Skelbta:** GL, p. 80–85 (originalas, LLTIBR, f. 1, b. 680, l. 40–40a); Gečys, p. 192–193 (1860-10 data); Gečys, p. 193–194 (lenkiškas vertimas); Puzaras, p. 188–190 (perspaudas iš Gečio) ir kt. (daugiau žr. GL, p. 80). **Minima:** ŽVVS RK, l. 44v; Brenšteinas, p. 34 (spėjama 1860-10-28 parašymo data); Merkys, p. 391 (spėjama 1860-10-30 parašymo data).
128. **1860-11-30**, Nr. 2388–2407 – *lotyniškas* aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui), raginantis mels-tis už Šv. Tėvą. **Nuorašas:** UFBK, l. 12 – Nr. 2404, 1860-11-28 data. **Minima:** ŽVVS RK, l. 50v.
129. **1860-12-15**, Nr. 2495–2512 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo), kad kasmet blaivybės globėjos Švč. Mergelės Grabnyčinės dieną visose bažnyčiose būtų laikomos iškilmingos pamaldos ir sakomi pamokslai dėkojant Dievui už išganingą blaivybę. **Nuorašai:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 13, l. 10; UFBK, l. 11v – Nr. 2510, 1861-12-17 data, gautas su kursoriija Nr. 89, 1860-12-24; PAA, VI, p. 1 – Nr. 2501, 1860-12-17 data. **Skelbta:** Gečys, p. 67, 96 – 1860-12-15 data; Brenšteinas, p. 34 (sumodernintas perrašas iš Telšių parapiinės bažnyčios GRK – Nr. 2501, 1860-12-17 data). **Minima:** ŽVVS RK, l. 52v; Batakių dekanato GRK, LNB RS, f. 108, b. 2, l. 60–61; Puzaras, p. 137; Merkys, p. 391.

1861 m.

[ŽVVS RK, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 209]

130. **1861-01-24**, Nr. 193, 194 (ŽVVS RK klaidingai nurodyta 23 d.) – *žemai-*

- tiškas ganytojiškas laiškas dėl blaivybės* Skapiškio ir Kamajų parapijiečiams. **Tekstas:** OŠ: VUB RS, f. 1, b. F85, l. 1–1v – Nr. 193, 194, 1861-01-24 išsiuntimo data; tekstas be parašymo datos, nepasirašytas. **Skelbta:** GL, p. 86–89 (originalo šaltinis, VUB RS, f. 1, b. F85, l. 1–1v); Juozapas Silvestras Dovydaitis, *Gyvenimas Stepo Raudnosio ir kiti naujingi skaitymai, (Šiaulėniškis senelis, d. 4)*, Vilnius, 1865 [Tilžė, 1895], p. 44–45; Gečys, p. 201–202; Gečys, p. 202–203 (lenkiškas vertimas) ir kt. (daugiau žr. GL, p. 86). **Minima:** ŽVVS RK, l. 4v; Brenšteinas, p. 34; Puzaras, p. 190; Merkys, p. 394. (Papildoma informacija: Merkys GL, p. 86 neteisingai nurodo, kad laišką Skapiškio ir Kamajų (Obelių dekanatas) parapijiečiams perspausdino Gečys ir Puzaras. Iš tiesų šie tyrėjai po laiško Skapiškiui ir Kamajams antrašte buvo perspausdinę 1861-10-13 laiško Rietavo dekanatui tekstą. Mat Gečys, o, juo besiremdamas ir Puzaras manė, kad Skapiškio ir Kamajų parapijoms skirtas laiškas 1861-10-13 buvo persiųstas Rietavo dekanatui (Kulių, Vainuto, Veiviržėnų parapijoms), o 1862-03-20 – Veliuonos dekanatui (Veliuonos, Butkiškės parapijoms); žr. Puzaras, p. 190. Iš tiesų visų minėtų laiškų tekstai yra panašūs, bet skirtingi: atskiriems dekanatams padaryta kai kurių specifinių turinio pakeitimų, tekstai nevienodo ilgumo. Tapatūs yra tik laiškai to paties dekanato parapijoms.)
131. **1861-01-25** – aplinkraštis dvasininkams „Juž się zbliża Wielki post“, liepiantis visose bažnyčiose atlikti 3 dienų rekolekcijas žmonėms su 40 dienų atleidų. Per Didįjį pasninką kunigai privalo mokyti žmones katekizmo, kuris yra religinio švietimo pagrindas, skaityti jiems katechetines knygeles, kurių jau yra pakankamai, o greit išeis iš spaudos ir glaustas kun. Vincento Juzumo katekizmas *Aplankimas klebona*. Įsakoma kunigams ir toliau rūpintis blaivybe, drausminami geriantys kunigai. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 491.
132. 1861-02-25, Nr. 460–478 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad klebonai visiškai atleidžiami nuo Sumos *in festis abrogatis* laikymo. **Minima:** ŽVVS RK, l. 9v.
133. 1861 03 pradžia – Telšių vyskupijos konsistorijos? aplinkraštis visai vyskupijos dvasininkijai, persiunčiantis Mogiliavo arkivyskupo metropolito Vaclovo Žilinskio aplinkraštį Rusijos imperijos vyskupijų vyskupams, kad dvasininkai būtų ištikimi Sostui ir valdžiai, nepasiduotų lenkų politiniams siekiams ir skiepytų tokių požiūrį žmonėms. **Minima:** Šenavičienė, p. 70. (Papildoma informacija: Mogiliavo arkivyskupo metropolito Vaclovo Žilinskio aplinkraštis Nr. 133 Rusijos

- imperijos vyskupijų vyskupams, 1861-01-18, *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 73a, l. 7–8; jo rusiškas vertimas: ten pat, l. 9–10; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1667 Vilniaus generalgubernatoriui Vladimirui Nazimovui, 1861-07-22, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 99–100; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1908 Kauno gubernatoriui, 1861-08-22, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 110v–111v. Pastaruosiuose rašoma, kad, gavęs arkivyskupo metropolito Žilinskio aplinkraštį, liepiantį dvasininkams vengti melagingų perspėjimų ir piktavalių kėslų, vyskupas kovo mėn. pradžioje šio aplinkraščio kopiją išsiuntinėjo sau pavaldžiai dvasininkijai.)
134. **1861-03-11**, Nr. 581–897 – **1861-03-07** spausdintas lenkiškas aplinkraštis visai vyskupijos dvasininkijai (dekanams, klebonams, filijalistams, gvardijonams, kuratams, etc.) ir su juo siunčiamas spausdintas **1861-03-08 pirmasis ganytojiškas laiškas dėl baudžios panaikinimo**, skirtas perskaityti žmonėms iš sakyklos prieš perskaitant jiems caro Nuostatus dėl valstiečių. Laiškas yra dviejų variantų spaudinys – 1) *lietuvių kalba* ir 2) *lenkų*, lygiagretus tekstas *lietuvių kalba*. **Aplinkraščio spaudinys**: *VUB RS*, f. 205, b. 4, l. 222 – 1861-03-07 data, Skirsnemunės klebonui; *LMAVB RS*, f. 29, b. 528, l. 13 – 1861-03-07 data, Šakynos parapijos Latvelių filijalistui. **Laiško spaudinys**: vien lietuvių kalba: *LMAVB RS*, f. 9, b. 3316, l. 17; Skirsnemunės bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 205, b. 4, l. 224 – 1861-03-08 data; *KAKA*, b. 296 (lapai nenumeruoti); lietuvių ir lenkų kalbomis: *LMAVB RS*, f. 9, b. 3316, l. 18; f. 42, b. 6, l. 1; *KTU*, palaidi spaudiniai Nr. 24, 72. **Skelbta**: Puzaras, p. 192–193; *GL*, p. 90–93. **Minima**: *ŽVVS RK*, l. 11v–15; Merkys, p. 438.
135. **1861-03-18**, Nr. 961 – *žemaitiškas ganytojiškas laiškas dėl klebono ir blaivybės* Brunaviškio (Brunavos) parapijai. **Tekstas**: OŠ: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 111, l. 6–6v – Nr. 961, 1861-03-18 išsiuntimo data, be parašymo datos, parašo. Toje laiško vietoje, kur kalbama apie blaivybę, tarp eilučių yra įrašas lenkų kalba, įrašytas aukštyn kojomis: „1854 r. Maja 30. Na Zielone Świątki w Katedrze“. Įrašo atsiradimo aplinkybės neaiškios. **Skelbta**: *GL*, p. 94–97 (originalo šaltinis, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 111, l. 6–6v); Puzaras, p. 193–194 ir kt. (daugiau žr. *GL*, p. 94). **Minima**: *ŽVVS RK*, l. 16v; Merkys, p. 394; Šenavičienė¹, p. 603–611.
136. **1861-03-24**, Nr. 1020–1038 – aplinkraštis visai vyskupijos dvasininkijai „Jakkolwiek znajome wam są prawdy [...]“, įsakantis paklusnumą Sostui ir visokiai valdžiai prasidėjus patriotiniam sąjūdžiui ir manifestacijoms, liepiantis saugotis revoliucinių minčių, jų pasekmių ir melstis. Aplinkraštyje pakartota didžioji 1851-08-07 ganytojiško laiško, skirto

- Nikolajaus I vainikavimo metinėms, dalis apie pareigas ir prievoles monarchui ir valdžiai. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 419–420. **Nuorašai:** Batakių dekanato GRK, LNB RS, f. 108, b. 2, l. 61–62; Pašušvio bažnyčios GRK, VUB RS, f. 203, b. 7, l. 118–119; Alsėdžių bažnyčios archyvas. **Rusiškas vertimas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 417–418. **Minima:** ŽVVS RK, l. 17v; GL, p. 30; Merkys, p. 452; Šenavičienė, p. 70. (Papildoma informacija: Mogiliavo arkivyskupo metropolito Vaclovo Žilinskio raštas Nr. 675 Žemaičių vyskupui Motiejui Valančiui, 1861-03-15, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 103, l. 415, kad vykdydamas jo 1861-01-18 rašto Nr. 133 nurodymus atsiųstų savo ganytojiško laiško tikintiesiems kopijos rusišką vertimą pristatyti Rusijos vidaus reikalų ministrui; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 998 Mogiliavo arkivyskupui Vaclovui Žilinskiui, 1861-03-24, siunčiant aplinkraščio („ganytojiško laiško“) rusišką vertimą, ŽVVS RK, l. 17.)
137. **1861-05-05**, Nr. 1274 – lydraštis Salantų klebonui su *žemaitišku ganytojišku laišku dėl vikaro išlaikymo ir blaivybės* Grūšlaukės parapijai. **Tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 107, l. 151 – Nr. 1274, 1861-05-05 išsiuntimo data, be parašymo datos, be parašo. **Skelbta:** GL, p. 98–100 (originalo šaltinis, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 107, l. 151); Biržiška1, p. 303–304; Puzaras, p. 194–195 (perspaudas iš Biržiška1). **Minima:** ŽVVS RK, l. 21v; Merkys, p. 394. (Papildoma informacija: lydraštyje klebonui įsakoma nuvažiuoti į Grūšlaukę ir pirmą šventadienį paskelbti žmonėms ganytojišką laišką. Toks nurodymas 1861-05-05 su Nr. 1275 buvo išsiųstas ir Grūšlaukės filijalistui kun. Feliksui Marcinkevičiui.)
138. **1861-05-06**, Nr. 1280, 1281 – aplinkraštis Obelių ir Novoaleksandrovsko (Zarasų) dekanams, kad, talkinami dvarininkų, savo dekanatuose prie visų bažnyčių įkurtų parapines mokyklėles. **Tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 67, l. 231.
139. 1861-05-06, Nr. 1284–1303 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie 4 vyskupijos kunigų mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 22; UFBK, l. 12 – Nr. 1300.
140. **1861-05-29**, Nr. 1527–1544 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos) (paskutinis Nr. konsistoriui) apie valstiečių paklusnumą savo ponams. Tai *žemaitiškas antrasis laiškas dėl baudžios panaikinimo*. **Tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 223–224 – Nr. 1527–1544, 1861-05-29 išsiuntimo data; O: LLTIBR, f. 1, b. 680, l. 47–47a – Nr. 1535, be parašymo datos, Rietavo dekanui; KAA, f. 208, ap. 1, b. 70, l. 223–224; KAKA, b. 285, lapai nenumeruoti – Nr. 1529; VUB RS,

- f. 205, b. 4, l. 245–247v – Nr. 1541, be parašymo datos. **Nuorašai:** Pašuvio bažnyčios GRK, Kvetkų – Nr. 1527, gautas 1861-08-06, Gintališkės – Nr. 1533, be datos, Užvenčio – Nr. 1543, be datos, Žarėnų – Nr. 1543, be datos, Radviliškio bažnyčių GRK, Šiluvos – be datos, Rietavo – Nr. 1535, be datos, dekanatų GRK (plačiau žr. GL, p. 101); Skirsnemunės bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 205, b. 4, l. 245–247v – Nr. 1541, be datos; *PAA*, IV, p. 12–14 – 1861-05-29 data. Laišką Valančius pavedė parašyti savo sekretoriui, pateikęs jam tezes lenkų kalba. **Tezių tekstas:** *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 70, l. 222. **Skelbta:** GL, p. 101–106 (originalas, *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 47–47a); Puzaras, p. 195–197 ir kt. (daugiau žr. GL, p. 101). **Minima:** *ŽVVS RK*, l. 26–26v; Merkys, p. 440.
141. **1861-08-22**, Nr. 1909–1926 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos) (paskutinis Nr. konsistoriui), kad dvasininkija vengtų bet kokių patriotinių giedojimų ir manifestacijų. Parašytas paskelbus karo padėtį. **Tekstas:** OŠ: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 111v. **Rusiškas vertimas:** ten pat, l. 112. **Minima:** *ŽVVS RK*, l. 34; Merkys, p. 456; Šenavičienė, p. 79. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1908 Kauno gubernatoriui apie padarytą potvarkį dėl priemonių pašalinti manifestacijas iš dvasininkijos pusės, 1861-08-22, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 110v–111v; tas pats tekstas: *LVIA*, f. 378, PS, 1861 m., b. 43a, l. 15–16).
142. 1861-10-07, Nr. 2263 – laiškas Kauno dekanui, kad nuvyktų į Babtus ir ten susirinkusiems žmonėms perskaitytų *ganytojišką laišką*. **Minima:** *ŽVVS RK*, l. 40.
143. 1861-10-10, Nr. 2293–2311 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad atlaikytų gedulingas pamaldas už 1861-09-23 mirusį Varšuvos arkivyskupą metropolitą Antaną Melchiorą Fijalkovskį. **Minima:** *ŽVVS RK*, l. 40; UFBK, l. 12v – Nr. 2309.
144. **1861-10-13**, Nr. 2335, 2336 – lydraštis Rietavo klebonui ir **1861-10-13 žemaitiškas ganytojiškas laiškas dėl blaivybės** („girtuoklystės nutraukimo“) Rietavo dekanatui (Nr. 2336), nurodant paskelbti jį iš sakyklų dekanato bažnyčiose (Kulių, Vainuto, Veiviržėnų, Rietavo, Plunkėnų, Gargždų, Švėkšnos, Žemaičių Naumiesčio, Kvėdarnos, Žvingių, Endriejavo, Tenenių parapijose). **Laiško tekstas:** OŠ: *KAKA*, b. 296, lapai nenumeruoti. O: *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 52–52a – Nr. 2336, 1861-10-13 parašymo data, adresuotas Kulių parapijai. Kulių parapijos pavadinimas tekste yra pabrauktas, taip nurodant, kurią vietą laiške reikia pakeisti, darant jo nuorašus kitoms parapijoms (žr. faksimilę GL, p. 108).

- Nuorašas:** Rietavo dekanato GRK, Vaidoto Žuko kolekcija (Vilnius) (žr. GL, p. 112–114) –1861-10-13 parašymo data, Vainuto parapijai.
- Skelbta:** GL, p. 107–111 (originalas, *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 52–52a); GL, p. 112–114 (nuorašas, Rietavo dekanato GRK, Vaidoto Žuko kolekcija – 1861-10-13 parašymo data, Vainuto parapijai); [Juozas Tumas-Vaižgantas], „Šimtmetinės sukaktuvės Žemaičių vyskupo Motiejaus III Valančiaus. 1801–1901“, in: *Tėvynės sargas*, 1901, Nr. 2/3B, p. 23–24 (sumodernintas ir sutrumpintas laiško Veiviržėnų parapijai perrašas); Gečys, p. 201–202, 1861-10-13 parašymo data; Gečys, p. 202–203, 1861-10-13 data (lenkiškas vertimas); Puzaras, p. 190–192, 1861-10-13 data (perspaudas iš Gečio), abu pastarieji laišką klaidingai įvardija laišku Skapiškio ir Kamajų parapijoms. **Minima:** ŽVVS RK, l. 41; Merkys, p. 394; Šenavičienė, p. 610. (Papildoma informacija: iki šiol laiškas Rietavo dekanatui, nežinant ŽVVS RK informacijos, buvo publikuojamas kaip 3 skirtingi laiški Kulių, Vainuto, Veiviržėnų parapijoms (žr. GL, p. 107, 112, 115). ŽVVS RK vietoje šių laiškų yra nurodomas vienas laiškas Rietavo dekanatui, jo registracijos numeris ir išsiuntimo data sutampa su Kulių, taigi ir Vainuto, Veiviržėnų parapijų laiškų tekstų datomis, parapijoms skirti tekstai vienodi (nuorašų tekstuose atskiri žodžiai priklausomai nuo nurašytojo atidumo gali kiek skirtis.)
145. **1861-10-31**, Nr. 2456–2471 – **1861-10-28 žemaitiškas** aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Rietavo, Kuršo ir Žiemgalos), kad būtų nutraukta vėl prasidėjusi girtuoklystė. Tai yra **ketvirtasis blai-vybės laiškas žmonėms. Laiško nuorašai:** Pašušvio bažnyčios GRK – Nr. 2460, 1861-10-28 parašymo data, Kvetkų – 1861-11-09 gavimo data, Gintališkės – Nr. 2462, Užvenčio – Nr. 2471, Radviliškio, Žarėnų bažnyčių GRK, Šiluvos dekanato GRK, *LMAVB RS*, f. 268, b. 266, l. 63–64 (tiksliau žr. GL, p. 116); UFBK, l. 12v–13v – Nr. 2469, 1861-10-28 parašymo data; *PAA*, IV, p. 15–18. **Skelbta:** GL, p. 116–120 (nuorašas, Pašušvio bažnyčios GRK); Gečys, p. 194–196, 1861-10-28 parašymo data; Gečys, p. 196–197 (lenkiškas vertimas); Puzaras, p. 197–199 ir kt. (daugiau žr. GL, p. 116). **Minima:** ŽVVS RK, l. 43v; Brenšteinas, p. 34–35; Merkys, p. 391–392.

1862 m.

[ŽVVS RK, *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 212]

146. 1862-01-27, Nr. 184–202 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad paragintų dvasininkiją laisvanoriškai aukoti statomai bažnyčiai

- Vladikaukaze. **Minima:** ŽVVS RK, l. 4; UFBK, l. 13v – Nr. 200. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1284 bažnyčios Vladikaukaze statybos komitetui, 1862-05-12, siunčiant vyskupijoje paaukotus 677,50 rub., LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 98, l. 654.)
147. 1862-01-27, Nr. 204–222 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad paragintų dvasininkiją įsigyti veikalą *Prawo kanoniczne*. **Minima:** ŽVVS RK, l. 4v; UFBK, l. 14.
148. 1862-02-06, Nr. 343–362 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie mirusius kunigus. **Minima:** ŽVVS RK, l. 7.
149. 1862-02-10, Nr. 423–428 – aplinkraštis Kuršo dekanui, taip pat Saločių, Kvetkų, Suveiniškių klebonams, kun. Juliui Šimkovičiui Aknystoje, kun. Petruui Gomalevskiui, nurodant iš sakyklos paskelbti žmonėms, kad išleidžiami Nuostatai dėl valstiečių, išversti į latvių kalbą. **Minima:** ŽVVS RK, l. 8.
150. 1862-03-20, Nr. 855 – 1862-03-20 *žemaitiškas ganytojiškas laiškas dėl blaivybės* Veliuonos dekanui, skirtas paskelbti iš sakyklų dekanato bažnyčiose (Veliuonos, Butkiškės, Girkalnio, Raudondvario, Vilkijos, Ariogalos, Jurbarko, Skirsnemunės, Seredžiaus, Čekiškės, Raseinių, Betygalos parapijose). **Laiško nuorašai:** Veliuonos bažnyčios GRK, KAKA, b. 35, lapai nenumeruoti – Veliuonos parapijai; UFBK, l. 13v–14v – Nr. 855 (tekste nurašytojo klaida: Nr. 865), 1862-03-20 data, kursoriija Nr. 29, 1862-04-11 data, Girkalnio parapijai; PAA, IV, p. 9–10 – 1862-03-20 data, Butkiškės parapijai. **Skelbta:** Puzaras, p. 199–201 (perrašas, 1862-03-20 parašymo data (datoje korektūros klaida: 1962), Butkiškės parapijai; GL, p. 121–123 (perspaudas iš Puzaro). **Minima:** ŽVVS RK, l. 15; Merkys, p. 394; Šenavičienė¹, p. 610–611. (Papildoma informacija: iki šiol laiškas Veliuonos dekanatui, nežinant ŽVVS RK informacijos, buvo publikuojamas kaip 2 skirtingi laišakai Veliuonos ir Butkiškės parapijoms (žr. GL, p. 121, 124 ir kt.). ŽVVS RK vietoje šių laiškų yra nurodomas vienas laiškas Veliuonos dekanatui, jo išsiuntimo data sutampa su Veliuonos ir Butkiškės parapijų laiškų tekstų datomis, parapijoms skirti tekstai vienodi (nuorašų tekstuose atskiri žodžiai priklausomai nuo nurašytojo atidumo gali kiek skirtis.)
151. 1862-04-24, Nr. 1116 – *ganytojiškas laiškas* Kalnujų parapijai ir lydraštis Nr. 1117 Veliuonos dekanui, kad laišką perskaitytų žmonėms. **Minima:** ŽVVS RK, l. 19v.
152. 1862-05-05, Nr. 1211 – *žemaitiškas ganytojiškas laiškas su padėka už*

- nustotą gerti degtinę** Grinkiškio parapijai. **Tekstas:** OŠ: KAKA, b. 161, l. 227–227v – Nr. 1211, 1862-05-05 išsiuntimo data, nepasirašytas. **Skelbta:** GL, p. 128–131 (originalo šaltinis, KAKA, b. 161, l. 227–227v); Gečys, p. 207; Gečys, p. 207–208 (lenkiškas vertimas); Puzaras, p. 202–203 ir kt. (daugiau žr. GL, p. 128). **Minima:** ŽVVS RK, l. 21; Merkys, p. 394.
153. **1862-05-05**, Nr. 1212 – *žemaitiškas ganytojiškas laiškas su priekaištu dėl svaigiųjų gėrimų vartojimo* Plungės parapijai. **Tekstas:** OŠ: KAKA, b. 161, l. 228–228v – Nr. 1212, 1862-05-05 išsiuntimo data, be parašymo datos, be parašo; PAA, IV, p. 5 – Nr. 1212, 1862-05-05 išsiuntimo data. **Skelbta:** GL, p. 132–135 (originalo šaltinis, KAKA, b. 161, l. 228–228v); Gečys, p. 205; Gečys, p. 206 (lenkiškas vertimas); Puzaras, p. 201–202 ir kt. (daugiau žr. GL, p. 132). **Minima:** ŽVVS RK, l. 21; Brenšteinas, p. 35; Merkys, p. 394.
154. 1862-09-15, Nr. 1940 – *ganytojiškas laiškas* perskaityti Palėvenės parapijiečiams iš sakyklos, išsiųstas Palėvenės vienuolyno viršininkui. **Minima:** ŽVVS RK, l. 34v, 35.
155. **1862-09-15**, Nr. 1941 – **1862-09-14** *žemaitiškas ganytojiškas laiškas dėl blaivybės* Kupiškio parapijiečiams, išsiųstas Kupiškio administratoriui. **Tekstas:** OŠ: KAKA, b. 161, l. 223–224 – be Nr., išsiuntimo datos, 1862-09-14 parašymo data; PAA, IV, p. 1–2, 1862-09-14 parašymo data. **Skelbta:** GL, p. 136–140 (originalo šaltinis, KAKA, b. 161, l. 223–224); Gečys, p. 208–209; Gečys, p. 209–210 (lenkiškas vertimas); Puzaras, p. 203–205 ir kt. (daugiau žr. GL, p. 136). **Minima:** ŽVVS RK, l. 34v, 35; Brenšteinas, p. 35; Merkys, p. 394.
156. 1862-10-13, Nr. 2152–2171 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui) apie 19 kunigų mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 38v.
157. **1862-11-15**, Nr. 2402–2404, 2406, 2639 – aplinkraštis apskričių bajorų vadovams (Ukmergės – Medardui Končiai, Raseinių – Adomui Alfredui Gustavui Broel-Pliateriui, Šiaulių – Juozapui Šemiotui, Zarasų – Adomui Piotuchui, Kauno – Liudvikui Žilinskiui) dėl karčemų, degtinės varyklų uždarymo blaivybės labui. **Skelbta:** Gečys, p. 173–175. **Minima:** Brenšteinas, p. 36; Merkys, p. 404.
158. 1862-12-01, Nr. 2545–2563 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, siunčiantis savaitraščio *Przegląd katolicki*, kuriuo nuo 1863 m. pradžios yra pervadinamas *Pamiętnik religijno-moralny*, prospektą prenumeratai. **Minima:** ŽVVS RK, l. 45v.
159. 1862-12-13 – aplinkraštis dvasininkams, kad nevašintų svečių stipriai-

- siais alkoholiniais gėrimais. **Minima:** Gečys, p. 128; Merkys, p. 397. ŽVVS RK 1862-12-13 išsiuntimo data yra pažymėti vyskupo laiškai kunigams, visi su skirtingais Nr., kurie gali būti susiję su aplinkkraščiu. Tai laiškai Adomui Šaniavskiui į Šaukėnus, Raimondui Golminui į Plungėnus, Mykolui Vornilovičiui į Kenstaičius, Liudvikui Pacevičiui į Pašušvį, Julijonui Jazdauskui į Gargždus, Telesforui Hanusauskui į Panevėžį, dekanui Adolfui Daugėlai, Vincentui Juzumui į Platelius, Steponui Olšauskui į Raseinius, dekanui Vincentui Bobrovičiui.
160. **1862-12-17**, Nr. 2670–2688 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams siunčiantis du ganytojiškus laiškus dėl blaivybės paskelbti tautai iš sakyklos. Tai: 1) **1862-12-12 žemaitiškas penktasis blaivybės laiškas žmonėms. Laiško tekstas:** OŠ: KAKA, b. 161, l. 225–226; O: LLTIBR, f. 1, b. 680, l. 58–58a – 1862 m. Siekia 12 dienų [1862-12-12] parašymo data; KAKA, b. 296, lapai nenumeruoti. **Nuorašai:** Kvetkų – 1863-02-08 gavimo data, Užvenčio – 1863-02-08 gavimo data, bažnyčių GRK; Šiluvos, Rietavo dekanatų GRK (detaliau žr. GL, p. 141); Pašušvio bažnyčios GRK, VUB RS, f. 203, l. 139–140 – 1862-12-12 parašymo data; UFBK, l. 14v–15v – 1862-12-12 parašymo data. **Skelbta:** GL, p. 141–147 (originalas, LLTIBR, f. 1, b. 680, l. 58–58a); Gečys, p. 197–199; Gečys, p. 199–200 (lenkiškas vertimas); Puzaras, p. 205–207 (perspaudas iš Gečio) ir kt. (daugiau žr. GL, p. 141). **Minima:** ŽVVS RK, l. 48; Brenšteinas, p. 35–36; Merkys, p. 392–393 (su klaidomis); 2) **1862-12-14 antrasis blaivybės laiškas žemvaldžiams. Laiško tekstas:** OŠ: KAKA, b. 161, l. 229–229v; O: LLTIBR, f. 1, b. 680, l. 59–59v – 1862-12-14 parašymo data. **Nuorašai:** Pašušvio bažnyčios GRK, VUB RS, f. 203, b. 7, l. 140–140v (GL klaidingai nurodyti l. 139–140) – 1862-12-14 parašymo data; UFBK, l. 14v–15v – 1862-12-14 parašymo data, kursorija Veliuonos dekanatui Nr. 84, 1862-12-29 data. **Lietuviškas vertimas:** Tumas1, p. 62–64; Puzaras, p. 207–208 ir kt. **Skelbta:** GL, p. 148–151 (originalas, LLTIBR, f. 1, b. 680, l. 59–59v); Gečys, p. 212–213 ir kt. (daugiau žr. GL, p. 148). **Minima:** Brenšteinas, p. 36; ŽVVS RK, l. 48; Merkys, p. 392–393 (su klaidomis).
161. **1862-12-27** – lotyniškas aplinkraštis. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 112, l. 336–337.

1863 m.

[ŽVVS RK, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 767]

162. **1863-02-18** – žemaitiškas **1863-02-18 ganytojiškas laiškas dėl naujos bažnyčios statybos** Suvainišio parapijai su lenkišku prieraišu ant laišk-

- ko kun. Antanui Mackevičiui, kad perskaitytų jį iš sakyklos žmonėms, o po to išdalytų namų laiminimus. Valančiaus autografas. **Tekstas:** O: *LLTIBR*, f. 1, b. 678, l. 1–1v – 1863-02-18 parašymo data. **Skelbta:** GL, p. 152–155 (originalas, *LLTIBR*, f. 1, b. 678, l. 1–1v). **Minima:** ŽVVS RK, l. 9; Merkys, p. 650–651. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančiaus raštas Telšių vyskupijos konsistorijai apie ganytojišką laišką, 1863-02-18, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 858, l. 238.)
163. 1863-03-29, Nr. 604 – *ganytojiškas laiškas* Vieکشنیų dekanui kun. Adolfui Daugėlai į Tryškis. **Minima:** ŽVVS RK, l. 12v.
164. 1863-03-29, Nr. 605 – *ganytojiškas laiškas* kun. Justinui Siesickiui į Luokę. **Minima:** ŽVVS RK, l. 13. (Papildoma informacija: Luokės bažnyčios administratoriaus Pranciškaus Martyševskio raštas Nr. 29 Motiejui Valančiui, 1863-04-01, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 842, l. 27, kuriame rašoma, kad vakar kun. Siesickis, žmonėms energingai paskelbęs lenkų valdžios [Tautinės vyriausybės] manifestą ir perskaitęs vyskupo kreipimąsi, vengdamas atsakomybės prieš valdžią ir ieškodamas saugesnės vietos, dingo iš klebonijos, pasiimdamas su savimi ir vyskupo laišką, todėl administratorius jo gražinti vyskupui negali.)
165. 1863-03-29, Nr. 607–623 – *žemaitiškas 1863-03-29 pirmasis ganytojiškas laiškas dėl 1863 m. sukilimo*, liepiantis žmonėms melstis dėl esamų aplinkybių, išsiųstas visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo, Žiemgalos, Vieکشنیų) (paskutinis Nr. Varnių katedros kunigui) su nurodymu jį paskelbti bažnyčiose. **Tekstas:** Oš: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 265–265v; O: *LMAVB RS*, f. 9, b. 3316, l. 2–2v – Nr. 620, 1863-03-29 parašymo data). **Nuorašai:** Pašušvio bažnyčios GRK, *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 141–141v – Nr. 611, 1863-03-22 [klaida?] data; Kvetkų bažnyčios GRK – Nr. 607, Radviliškio, Žarėnų bažnyčių GRK; Šiluvos, Rietavo dekanatų GRK (plačiau žr. GL, p. 156); *PAA*, IV, p. 14–15, 1863-03-29 parašymo data. **Rusiški vertimai:** *LVIA*, f. 378, PS, 1863 m., b. 29, l. 74–75 – patvirtintas kun. Justino Silvestro Dovydaičio ir kt. (plačiau žr. GL, p. 156). **Skelbta:** GL, p. 156–159 (originalas, *LMAVB RS*, f. 9, b. 3316, l. 2–2v); Puzaras, p. 208–209 ir kt. (daugiau žr. GL, p. 156). **Minima:** ŽVVS RK, l. 13; Merkys, p. 472–473. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančius raštas Nr. 707 Vilniaus generalgubernatoriui, 1863-04-20, siunčiant ganytojiško laiško kopiją, ŽVVS RK, l. 14v.)
166. 1863-05-05, Nr. 756–772 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams apie 9 mirusius kunigus ir mirusį Mogiliavo arkivyskupą Vaclovą Žilinskį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 15v–16.

167. **1863-05-17**, Nr. 817, 818 – žemaitiškas **ganytojiškas laiškas apie negarbingą trobų padeginėjimą** Salantų ir Gintališkės klebonams su nurodymu jį paskelbti parapijiečiams. **Tekstas:** OŠ: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 112, l. 215 – Nr. 817, 818, [1863]-05-17 išsiuntimo data (metų data nustatyta pagal ŽVVS RK), be parašymo datos. **Skelbta:** Šenavičienė2, p. 39–40 (originalo šaltinis, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 112, l. 215). **Minima:** ŽVVS RK, l. 16v.
168. **1863-06-19**, Nr. 960–965 – aplinkraštis Novoaleksandrovsko (Zarasų), Kauno, Obelių, Batakių, Krakių, Jonišchio dekanams, kad neskambintų varpais, žygiuojant kariuomenei per miestelį. **1863-06-22**, Nr. 975–985 – tas pats aplinkraštis Viekšnių, Utenos, Skuodo, Šiluvos, Šeduvos, Rietavo, Panevėžio, Varnių, Veliuonos, Ukmergės, Alsėdžių dekanams. **Tekstas:** *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 62, 1863-04-19 data, Rietavo dekanui. **Minima:** ŽVVS RK, l. 19v–20; Merkys, p. 642.
169. **1863-07-02**, Nr. 1029–1045 – **1863-07-01** aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos), kuriuo siunčiama spausdinta Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo instrukcija apie karinio civilinio valdymo įvedimą Šiaurės Vakarų krašte. Įsakoma jos griežtai laikytis, būti akylais ir protingais, kad neužsitrauktų bausmės, nepalikėtų bažnyčios ir žmonių be dvasininkų ir nenuteiktų valdžios prieš vyskupą. **Aplinkraščio tekstas:** OŠ: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 334 – Nr. 1029, 1863-07-01 parašymo data, su taisymais. O: *LLTIBR*, f. 1, b. 680, l. 63 – Rietavo dekanui. **Rusiškas vertimas:** *LVIA*, f. 378, PS, 1863 m., b. 1801, l. 28–29 – patvirtintas vyskupo sekretoriaus kun. Justino Silvestro Dovydaičio. **Minima:** ŽVVS RK, l. 20v; Merkys, p. 479. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1028 Michailui Muravjovui apie aplinkraščio su instrukcija išsiuntinėjimą dekanams ir jo tekstą, 1863-07-02, ŽVVS RK, p. 20v; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1082 Michailui Muravjovui siunčiant aplinkraščio rusišką vertimą, 1863-07-16, *LVIA*, f. 378, PS, 1863 m., b. 1801, l. 27; Michailo Muravjovo raštas Nr. 333 Vilniaus vyskupui Adomui Krasinskiui, 1863-05-26, kopija, *LVIA*, f. 378, PS, 1863 m., b. 1801, l. 2–3 – apibūdinantis Romos katalikų dvasininkijos prisidėjimą prie sukilimo, kuris paskatino instrukciją. Laiškas buvo paskelbtas užsienio spaudoje; Michailo Muravjovo instrukcijos spausdintas tekstas rusų ir lenkų kalbomis, *LVIA*, f. 378, PS, 1863 m., b. 561, l. 350; Michailo Muravjovo raštas Nr. 440 Motiejui Valančiui, 1863-06-01, *LVIA*, f. 378, PS, 1863 m., b. 1801, l. 10 – siunčiant 50 egz. instrukcijos).

170. **1863-08-09** – žemaitiškas antrojo laiško dėl 1863 m. sukilimo projektas, nepaskelbtas. Rusijos valdžiai jis netiko. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 384–385v, 1863-08-09 parašymo data, švarraštis, be parašo, su lenkišku priedašu viršuje: „Niniejszy cyrkularz nieogłoszono“. **Skelbta:** GL, p. 160–166. **Minima:** Merkys, p. 490–491.
171. 1863-08-25, Nr. 1249–1261 – aplinkraštis Jonišio, Obelių, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Utenos, Kauno, Batakių, Veliuonos, Rietavo, Skuodo, Alsėdžių, Viekšnių, Varnių, Šiluvos dekanams, atleidžiantis juos nuo kasmetinių dekanų vizitų. **Minima:** ŽVVSRSK, l. 26.
172. **1863-09-06**, Nr. 1303–1323 – žemaitiškas aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos), taip pat Panevėžio, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Raseinių, Šiaulių klebonams (apskričių miestų klebonams), Nr. 1325 – Kauno pirmininkui (*prezes*), Nr. 1328 – Varnių katedrai ir parapinei bažnyčiai, siunčiantis **1863-09-06 antrąjį ganytojišką laišką dėl 1863 m. sukilimo**, raginantį žmones paklusti Rusijos valdžiai, skatinantį sukilėlius sudėti ginklus, atgailauti ir tikėtis valdžios malonės sau ir kunigams, su nurodymu perskaityti žmonėms bažnyčiose 1863-09-08. Laiškas yra pagal Ypatingų įpareigojimų valdininko kolegijos asesoriaus Ivano Nikotino nurodymus pataisytas 1863-08-09 ganytojiško laiško projekto variantas. 1863-09-06 ganytojiškas laiškas buvo išplatintas 2 būdais – kaip lietuviškas rašytinis tekstas ir kaip spausdintas *rusiškas-lietuviškas* tekstas. **I. Rašytinis laiško tekstas lietuvių kalba:** OŠ: LVIA, f. 378, BS, 1863 m., b. 1467, l. 3–3v – patvirtintas vyskupo sekretoriaus Justino Silvestro Dovydaičio. O: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 391–391v – 1863-09-06 parašymo data; O: KRVA, f. 630-p, ap. 1, b. 83, l. 391 – 1863-09-06 parašymo data. Ant abiejų egzempliorių yra priedašas lenkų kalba: „Niniejszy okolnik został ogłoszony przez dziekanów“. **Nuorašai:** Radviliškio, Užvenčio bažnyčių GRK, Šiluvos dekanato GRK (tiksliau žr. GL, p. 167). **Rusiški vertimai:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 408–410 – laiško projekto rusiškas vertimas, 1863-08-25 parašymo data, pasirašytas Valančiaus, išsiųstas su vyskupo raštu Nr. 1264 Vilniaus generalgubernatoriui, 1863-08-26; LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 405–406 – laiško projekto rusiško vertimo, datuoto 1863-08-25, pasirašyto Valančiaus, Ivano Nikotino pataisytas ir patvirtintas variantas (Nikotino redaguotos ir papildytos projekto vietos yra rašytos raudonu rašalu); LVIA, f. 1250, ap. 1, b. 30, l. 334 – vyskupo sekretoriaus Justino Silvestro Dovydaičio patvirtintas vertimas (daugiau žr. GL, p. 167). **Lenkiškas vertimas:** VUB RS, f. 1, b. D1418, l. 1–4.

- Skelbta:** ВЛБ, p. 229–230 (originalo perrašas, KRVA, f. 630-p, ap. 1, b. 83, l. 391); ВЛБ, p. 230–231 (rusiškas vertimas, LVIA, f. 1250, ap. 1, b. 30, l. 334); *Lietuvos TSR istorijos šaltiniai*, t. 1, Vilnius, 1965, p. 74–75; Alekna, p. 150–151; Puzaras, p. 209–211 (perspaudas iš Alekno) ir kt. (daugiau žr. GL, p. 167). **Minima:** ŽVVS RK, l. 26 (Nr. 1264, 1863-08-26 išsiuntimo data), l. 27 (Nr. 1324, 1863-09-06 išsiuntimo data); Merkys, p. 491–495. **II. Spausdintas laiško tekstas rusų (kairėje) ir lietuvių (dešinėje) kalbomis:** O: LVIA, f. 439, ap. 1, b. 22, l. 2–2v; LMAVB RS, f. 9, b. 3316, l. 19–19v; LNB RS, f. 42, b. 8, l. 1–1v; VUB RS, f. 203, b. 7, l. 143–143v ir kt. (daugiau žr. GL, p. 167). Laiškas buvo išplatintas jį atspausdinus – po 1863-09-11. **Skelbta:** GL, p. 167–170 ir kt. (daugiau žr. GL, p. 167). **Minima:** Merkys, p. 496–499. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1248 Vilniaus generalgubernatoriui, 1863-08-24, ŽVVS RK, l. 25v – su pažadu parengti ganytojišką laišką; Ivano Nikotino raštas Nr. 14 dėl projekto Motiejui Valančiui, 1863-09-03, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 395, l. 411–412 – pranešantis, kad ganytojiško laiško projektas Muravjovo buvo rastas gana patenkinamas, liepiantis pataisyti tekstą pagal pridėtą pavyzdį ir tuoj pat jį atsiųsti žemaičių kalba bei duoti nurodymą laišką paskelbti vyskupijoje. Motiejaus Valančiaus raštas [Nr. 1324] Vilniaus generalgubernatoriui, [1863-09-06], LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 412v – kuriuo siunčiamas ganytojiškas laiškas, pataisytas pagal atsiųstą pavyzdį, ir pranešama, kad vyskupas jau davė nurodymą 1863-09-08 jį paskelbti iš sakyklų Žemaičių vyskupijos bažnyčiose. Motiejaus Valančiaus laiškas Nr. 1327 Kauno gubernatoriui, 1863-09-06, ŽVVS RK, l. 27 – siunčiantis rusišką ir žemaitišką ganytojiško laiško egzempliorius; Vilniaus generalgubernatoriaus Michailo Muravjovo raštas Nr. 2174 Motiejui Valančiui, 1863-09-20, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 439 – su padėka už 1863-09-06 ganytojišką laišką).
173. 1863-11-26, Nr. 1731–1749 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad dvasininkai savo bibliotekose paieškotų žemaitiško Mikalojaus Daukšos katekizmo ir jį atsiųstų vyskupijos valdžiai bei surastų visus veikalus, dvasininkų paimtus iš Žemaičių vyskupijos seminarijos bibliotekos. **Minima:** ŽVVS RK, l. 36–36v; UFBK, l. 16 – Nr. 1747. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 1756 p. Ivanovskiui, 1863-11-27, ŽVVS RK, l. 36v – apie išsiuntinėtą aplinkraštį dėl Daukšos katekizmo.)

1864 m.

[ŽVVS RK, LVIA, f. 696, ap. 2, b. 768]

174. **1864 pradžia** – ganytojiško laiško sukilėliams projektas *rusų kalba*. **Tekstas:** OŠ juodraštis: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 13, l. 12–12v – be parašymo datos. **Skelbta:** GL, p. 171–174 (originalo šaltinio juodraštis, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 13, l. 12–12v); Alekna, p. 152–153 (lietuviškas vertimas); Puzaras, p. 212–216 (lietuviško vertimo perspaudas iš Alekno). **Minima:** Merkys, p. 511.
175. 1864-01-24, Nr. 186 – žemaitiškas ganytojiškas laiškas apie išsilaikymą blaivybėje Žeimių parapijiečiams. **Minima:** ŽVVS RK, l. 4v.
176. **1864-01-28**, Nr. 208, 209 – žemaitiškas ganytojiškas laiškas apie šarlatanus Juozapą Leščevskį ir Antaną Bortkevičių Tytuvėnų ir Pakapės parapijiečiams. **Tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 107, l. 340–340v – Nr. 208, 1864-01-28 išsiuntimo data, Tytuvėnų parapijai. Ant jo yra prierasas apie tokio paties laiško su Nr. 209 išsiuntimą Pakapės parapijai. **Skelbta:** GL, p. 175–178 (originalo šaltinis, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 107, l. 340–340v); Biržiška2, p. 2; Puzaras, p. 211–212 (perspaudas iš Biržiška2). **Minima:** ŽVVS RK, l. 5; Merkys, p. 322. (Papildoma informacija: kartu su ganytojišku laišku Valančius išsiuntė laišką Kiaunorių koplyčios globėjui apie šarlataną Juozapą Leščevskį. Vyskupas rašė, kad jo žiniomis, Pakapės parapijos Siraičių kaimo gyventojas Leščevskis, apsimetęs katalikų šventuoliu, Kiaunorių koplyčioje atliekas prietaringas apeigas klaidindamas paprastus patiklius žmones ir skleisdamas prietarus. Liepė uždrausti jam rodytis koplyčioje, priešingu atveju grąsino neleisti laikyti joje šv. Mišių. Laiško tekstas: OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 107, l. 341 – Nr. 207, 1864-01-28 išsiuntimo data. **Minima:** ŽVVS RK, l. 5; Puzaras, p. 148; Merkys, p. 322; Šenavičienė1, p. 611.)
177. **1864-02-18**, Nr. 261–268 – aplinkraštis Batakių, Jonišio, Krakių, Alsėdžių, Panevėžio, Rietavo, Šeduvos dekanams, **1864-02-20**, Nr. 309–314 – Obelių, Utenos, Skuodo, Veliuonos, Viekšnių, Varnių dekanams, kad iš visų kunigų surinktų parašus pridėti prie adreso carui. **Tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 669. **Minima:** ŽVVS RK, l. 6, 7; Merkys, p. 507–508. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančiaus raštai Nr. 383 ir 779 Vilniaus generalgubernatoriui, 1864-02-22 ir 1864-04-28, kad siunčia kunigų parašus pridėti prie adreso carui, ŽVVS RK, l. 6, 7.)
178. 1864-02-20, Nr. 303 – aplinkraštis Lyvberzės (Kuršo dekanatas) administratoriui kun. Tomui Teišerskiui (Tejszerski), kad kruopščiai darbuotųsi Kuršo [t. y. latvių] kalbos srityje. **Minima:** ŽVVS RK, l. 7.

179. 1864-02-22, Nr. 361–382 – aplinkraštis Rokiškio, Kražių, Joniškėlio, Zavišškės, Tverų, Baisogalos, Josvainių, Viekšnių, Šeduvos, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Sedos, Gruzdžių, Rietavo, Darbėnų, Pasvalio, Anykščių, Skuodo klebonams, Belmonto filijalistui, Kretingos ir Tytuvėnų vienuolynų viršininkams, kad papapinėse mokyklėlėse dėstytu katekizmą žemaičių kalba. **Minima:** ŽVVS RK, l. 8.
180. 1864-02-28, Nr. 449 – *lotyniškas* spausdintas aplinkraštis Svėdasų parapijai. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 112, l. 294.
181. 1864-03-11, Nr. 530–546 (Nr. 547 – kun. Rupertui Bortkevičiui į Viekšnius) – 1864-03-10 aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos), kad paskelbtų dvasininkijai, jog valdžiai uždraudus lenkų kalbą, ir bažnyčiose, ir legaliai įkurtose mokyklėlėse drąsiai mokyti vaikus tikybos lietuvių kalba. **Tekstas:** O: LNB RS, f. 108, b. 2, l. 72 – 1864-03-10 parašymo data, Batakių dekanui. **Skelbta:** Stakauskas, p. 511. **Minima:** ŽVVS RK, l. 11v; Merkys, p. 665, 734.
182. 1864-03-12, Nr. 548–564 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos), kad dvasininkai griežtai žiūrėtų savo pareigų ir nesikištų į pasaulietiškus reikalus, nebūdingus savo pašaukimui, neimtų ginklo į rankas ir nekurstytų žmonių į sukilimą. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 107, l. 384. **Minima:** ŽVVS RK, l. 12; Merkys, p. 509.
183. 1864-04-15, Nr. 720–722 – *žemaitiškas* aplinkraštis lietuvių kalba Rietavo, Batakių ir Šiluvos dekanams, nurodantis paskelbti dvasininkams, kad saugotų bažnyčias nuo sukilimo agitatorių plakatų klijavimo. **Tekstas:** O: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 587–588 – Rietavo dekanui. **Rusiškas vertimas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 576 – 1864-04-15 data. **Minima:** ŽVVS RK, l. 16; Alekna, p. 165–166; Merkys, p. 510, 702.
184. 1864-04-15 – aplinkraštis Rietavo, Batakių ir Šiluvos dekanams *lietuvių kalba* dėl susirašinėjime lenkų kalbos pakeitimo lietuvių kalba. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 587–588. **Rusiškas vertimas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 576 – 1864-04-15 data. **Minima:** Merkys, p. 702. (Papildoma informacija: Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 4435 Motiejui Valančiui, 1864-04-13, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 887, l. 15 – apie lenkų kalbos uždraudimą visuose oficialiuose santykiuose, popieriuose, antspauduose; Motiejaus Valančiaus raštas Nr. 746 Telšių vyskupijos konsistorijai, 1864-04-23, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 887, l. 14 – kad Šiaurės Vakarų krašto viršininkas raštu Nr. 4786, 1864-04-11, uždraudė lenkų kalbą visuose oficialiuose santykiuose, popieriuose, antspauduose. Kaltieji bus baudžiami: asmenys, dirbantys viešose įstaigose ir kance-

- liarijose – po 25 rb, atskiri valdininkai – po 10 rb. Konsistorijai įsakoma apie tai paskelbti visai vyskupijos dvasininkijai.)
185. 1864-04-28, Nr. 794 – laiškas Luokės administratoriui kun. Juozapui Zaleskiui, kad *paskelbtų parapijiečiams*, jog daugiau nebevargintų vyskupijos valdžios dėl kun. Kazimiero Choromanskio. **Minima:** ŽVVS RK, l. 18.
186. **1864-05-19**, Nr. 928–943 – aplinkraštis Šiluvos, Obelių, Batakių, Joniškio, Krakių, Kauno, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Alsėdžių, Panevėžio, Rietavo, Šeduvos, Skuodo, Utenos, Vieکشnių, Veliuonos dekanams, Ukmergės dekanui Henrikui Balevičiui, kad valdžiai ėmusis priemonių prieš blaivybę, dvasininkai neužvedinėtų blaivybės brolių knygų, o tik sulaikinėtų žmones nuo gėrimo Evangelijos dvasioje. **Tekstas:** OŠ: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 608 – Nr. 929, Obelių dekanui; VUB RS, f. 207, b. 14, l. 19 – Ukmergės dekanui Henrikui Balevičiui. **Skelbta:** Brenšteinas, p. 37–38, (lenkiškas vertimas). **Minima:** ŽVVS RK, l. 22; UFBK, l. 117v – Nr. 943; Merkys, p. 419.
187. 1864-05-19, Nr. 944–948 – aplinkraštis Novoaleksandrovsko (Zarasų), Panevėžio, Utenos, Žiemgalos, Kuršo dekanams su informacija apie prasidedančią vizitaciją. **Minima:** ŽVVS RK, l. 22.
188. 1864-05-30, Nr. 981–1000 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (Nr. 1000 Varnių katedros klebonui) apie 8 kunigų mirtį. **Minima:** ŽVVS RK, l. 23v.
189. **1864-07-25** – Telšių vyskupijos konsistorijos aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, pranešantis apie Michailo Muravjovo įsakymą dėl kryžių statymo ir remonto draudimo. Prašoma nurodyti kunigams paskelbti žmonėms šį įsakymą iš sakyklos žemaičių kalba ir surinkti iš kunigų parašus, kad jie tai padarė. **Tekstas:** LVIA, f. 669, ap. 3, b. 887, l. 50. **Minima:** Merkys, p. 656–657. (Papildoma informacija: Vilniaus generalgubernatoriaus raštas Nr. 9038 Motiejui Valančiui, 1864-07-08, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 887, l. 47–50 – uždraudžiantis statyti kryžius kaip politinės religinės lenkų propagandos priemonę laukuose, prie kelių ir apskritai ne bažnyčiose, negavus civilinės valdžios leidimo. Rašo, kad nepaklususiems baudos sieks 10–25 rub., didele bauda bus baudžiami dvarininkai, kurie leis kryžius statyti savo žemėse; Šiluvos dekano raštas Motiejui Valančiui, 1864-09-05, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 887, l. 75 – kad gavo Telšių vyskupijos konsistorijos aplinkraščių dekanams su nurodymu liepti kunigams paskelbti žmonėms iš sakyklos žemaičių kalba apie kryžių statymo draudimą, paimti iš kunigų parašus, kad paskel-

- bė, ir atsiųsti konsistorijai. Tą jis ir darąs. Panašus raštas iš Veliuonos dekanato – LVIA, f. 669, ap. 3, b. 887, l. 88.)
190. **1864-09-15**, Nr. 1438–1455 – slaptas *žemaitiškas 1864-09-14* aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, išskyrus Kuršo ir Žiemgalos (paskutinis Nr. Žemaičių konsistoriui), kad atliktų rekolekcijas ir stiprintų katalikybę, mokytų parapijiečius katalikų tikėjimo tiesų, saugotų nuo stačiatikių devocionalijų. Aplinkraštis prasideda žodžiais: „Tame lajke wisokiu nelajmiu...“ **Tekstas:** OŠ (lietuviškas): LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 98, l. 78–79 – 1864-09-13 dienoj Vardo Marijos data; LVIA, f. 378, BS, 1865 m., b. 1396, l. 5 – 1864-09-13 data; OŠ (lenkiškas): LVIA, f. 378, BS, 1865 m., b. 1396, l. 4 – 1864-09-13 data; O: LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 644–645 – Nr. 1455, 1864-09-14 dienoj Vardo Marijos data, su Valančiaus parašu ir prierašu, kad „to laiško nereik žmonėms apskelbti, tik patiems kunigams skaityti“. **Rusiškas vertimas:** RNB RS, f. 523, b. 1043, l. 1–7 – Nr. 1439, klaidinga 1861-08-14 Marijos Vardo dienos data. Vertėjo pažymėta, kad po aplinkraščiu pasirašė 18 kunigų. **Skelbta:** Stakauskas, p. 511–512 (originalo LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 83, l. 644–645 perrašas). **Minima:** ŽVVS RK, l. 35v; Šenavičienė3, p. 97–99; Puzaras, p. 77; Merkys, p. 518–519, 702, 734. (Papildoma informacija: Biržiška 1864-09-13 datą laiko tikrąja aplinkraščio data, nes pagal jį tą dieną XIX a. buvusi Marijos Vardo šventė. Kad aplinkraštis buvo slaptas, patvirtina lietuvių kalba rašytas Žiobiškio klebono Pranciškaus Levickio laiškas Motiejui Valančiui, 1864-11-16, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 98, l. 70 – kuriame rašoma, kad aplinkraštis buvo „leistas prie kunigų sekretniai“. **Skelbta:** Stakauskas, p. 512–513.)
191. 1864-11-04, Nr. 1695–1713 – aplinkraštis, visiems vyskupijos dekanams siunčiantis knygelę *Молитвенник ко Пресвятой Богородице (Maldaknygė į Švenčiausiąją Dievo Motiną)*. **Minima:** ŽVVS RK, l. 41v–42.
192. **1864-11-22**, Nr. 1788–1797 – *lotyniškas* aplinkraštis apie simoniją (Viduramžiais – bažnytinių pareigų pirkimą ir pardavimą), kai kunigai neteisėtai stengiasi gauti geresnes vietas, Obelių, Batakių, Krakių, Jonišio, Kauno, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Alsėdžių, Panevėžio, Rietavo, Šeduvos dekanams; Nr. 1800–1803 – Skuodo, Šiluvos, Viekšnių, Utenos dekanams; **1864-12-23**, Nr. 1809–1811 – Veliuonos, Ukmergės, Varnių dekanams; Nr. 1813–1814 – Žiemgalos, Kuršo dekanams. **Tekstas:** O: LVIA, f. 378, BS, 1865 m., b. 1396, l. 3 – 1864-11-23 parašymo data. **Prancūziškas vertimas:** LVIA, f. 378, BS, 1865 m., b. 1396, l. 3, l. 2. **Minima:** ŽVVS RK, l. 44–44v; Alekna, p. 166; Puzaras, p. 85; Merkys, p. 519.

1865 m.

193. **1865-02-06**, Nr. 402 – slaptas *lotyniškas* aplinkraštis kunigams (gali būti vyskupo autografas), stiprinantis dvasioje ir patariantis, kaip elgtis saugant katalikų tikėjimą posukiliminiu laikotarpiu. **Tekstas:** O: pagal Paulių Jatulį („Motiejus Valančius – idealus vyskupas“, in: *Aidai*, 1975, Nr. 5, p. 205), yra Vatikano archyve, AA. EE. SS., Carte di R.P., XVIII, f. 701–702v (spausdinta: *Codex mednicensis seu Samogitiae dioecesis*, pars II, p. 692–694) – 1865-02-06 parašymo data; O: *RVIA*, f. 821, ap. 125, b. 3071, l. 92–93 – Batakių dekanui; *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 92, l. 517–518 – be metų, vasario 10 d. parašymo data. **Nuorašai:** Pašušvio parapinės bažnyčios GRK, 1844–1868, *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 130–132 – ???-??-10 parašymo data. **Rusiškas vertimas:** *RNB RS*, f. 523, b. 1043, l. 1–7 – Nr. 402, 1865-??-10 parašymo data. Nurodoma, kad vertimas buvo darytas iš lotyniško Valančiaus autografo, kuriame nebuvo nurodytas parašymo mėnuo. Gale vertėjo vardijami po aplinkraščiu pasirašę dvasininkai, kuriems jis buvo apskelbtas. **Skelbta:** Šenavičienė, p. 99–102 (lotyniškas nuorašas, *VUB RS*, f. 203, b. 7, l. 130–132, ir jo vertimas į lietuvių kalbą, darytas iš Sankt Peterburgo rusiško vertimo, derinant jį su lotynišku nuorašo tekstu). **Minima:** *Merkys*, p. 519–520, 574; *Puzaras*, p. 78.
194. **1865-02-28**, Nr. 449 – spausdintas *lotyniškas* aplinkraštis vyskupijos dvasininkams. **Tekstas:** *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 112, l. 294.
195. **1865-03-06**, Nr. 3429–3447 – Telšių vyskupijos konsistorijos aplinkraštis dekanams (paskutinis Nr. vienuolynų vizitatoriui), kad pagal Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymą žemaitiški pamokslai, jeigu yra pačių kunigų sukurti, turi būti sakomi tik po vyskupo cenzūros, arba imami iš Otono Praniausio knygos, lenkiški – iš Martyno Bialobžeskio ir Andrejaus Filipeckio veikalo. Taip pat prašo dekanų pateikti žinių, kiek egzempliorių pastarojo veikalo kam reikia. **Tekstas:** *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 858, l. 243 – Nr. 3434, Viekšnių dekanatui. **Minima:** *Merkys*, p. 630. (Papildoma informacija: Valančiaus 1865-02-18 raštas Nr. 547 Telšių vyskupijos konsistorijai, nurodantis paskelbti minėto turinio aplinkraščių visiems vyskupijos dekanams, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 98, l. 282.)
196. **1865-09-18** – aplinkraščio projektas dekanams, prasidėjus katalikybės gynimo sąjūdžiui, pranešantis žmonėms apie Kauno gubernatoriaus patikinimą, kad nėra grėsmės būti atverstiems į stačiatikybę, taip pat prašantis dekanus pranešti apie Rusijos tarnautojų veiksmus, nukreiptus prieš katalikų tikėjimą, kad valdžia galėtų užkirsti jiems kelią.

- Teksto nuorašas:** LVIA, f. 378, PS, 1865 m., b. 497, l. 13. **Minima:** Merkys, p. 537–538. (Papildoma informacija: aplinkraščio projektas buvo parengtas Kauno gubernatoriaus Nikolajaus Muravjovo prašymu. Kauno gubernatoriui projektas netiko, tad jis parengė Valančiui savo projektą, tačiau vyskupas neatvyko jo paimti. Gubernatoriaus projekto nuorašas: LVIA, f. 378, PS, 1865 m., b. 497, l. 14.)
197. **1865-11-06**, Nr. 7800–7818 – Telšių vyskupijos konsistorijos aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad pateiktų duomenis apie kaimo mokyklas katalikams. **Tekstas:** LVIA, f. 669, ap. 3, b. 871, l. 7. (Papildoma informacija: aplinkraščių paskatino: Romos katalikų dvasinės kolegijos raštas Nr. 2515, 1865-10-25, LVIA, f. 669, ap. 3, b. 871, l. 1.)
198. **1865-12-29**, Nr. 8552, Nr. 8564 – Telšių vyskupijos konsistorijos aplinkraštis Rietavo ir Skuodo dekanams, kad padėtų ieškoti Prūsijos valdinės mergaitės Anikos Greičis, kuri kaip liuteronė tariamai buvusi pagrobta katalikų kunigų, kad būtų atversta į katalikybę. **Tekstas:** LVIA, f. 669, ap. 3, b. 871, l. 23.

1866 m.

199. **1866 pradžia** – ganytojiško laiško apie liaudies mokyklas projektas, be Nr., be datos. **Tekstas:** Lietuvos istorijos instituto biblioteka, mf. 140/7 (mikrofilmas gautas 1863-07 iš Rusijos Mokslų akademijos Istorijos instituto Leningrado (dabar Sankt Peterburgas) skyriaus archyvo). **Skelbta:** Katilius, p. 325–330. (Papildoma informacija: Vilniaus švietimo apygardos inspektoriaus Nikolajaus Novikovo atsiliepimas Nr. 39 apie projektą, 1866-03-16, – Katilius, p. 325–330 (vertimas į lietuvių kalbą).)
200. **1866-03-16**, Nr. 1458–1476 – Telšių vyskupijos konsistorijos aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad pagal Romos katalikų dvasinės kolegijos nurodymą balandžio 4 d. parapijų kunigai atlaikytų Mišias ta intencija, jog imperatorienė išvengė grėsusio pavojaus. **Tekstas:** LVIA, f. 669, ap. 3, b. 871, l. 116.
201. **1866-06-25**, Nr. 3236–3240 – Telšių vyskupijos konsistorijos aplinkraštis Rietavo, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Panevėžio, Žiemgalos, Utenos dekanams dėl liuteronės mergaitės Anikos Greičis paieškų. **Tekstas:** LVIA, f. 669, ap. 3, b. 871, l. 23, 116.
202. **1866-08-16**, Nr. 1542 – laiškas Braslavo liaudies mokyklos tikybos mokytojui su tikybos mokymo programa. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 67, l. 391. Rašoma, kad pagal Vilniaus generalgubernatoriaus nurodymą Nr. 6516, 1866-07-02, berniukus pirmus mokslo metus privalu moky-

- ti tik lietuviškai, išmokant visko, kas yra knygelėje *Aktas ir poterej*, tada lietuviškai aiškinti katekizmą iš *Trumpo katekizmo*, išspausdinto Vilniuje rusų raidėmis, ištaisius klaidas p. 12 apie Šv. Kryžių. Likusį laiką panaudoti mokant Senojo ir Naujojo Testamento istorijos pagal vyskupo išleistas knygas (*Istorija senojo įstatymo* ir *Žyvatas Viešpaties Jėzaus*). Antrais metais, jei jau vaikai pakankamai supranta rusiškai, dėstyti tikybą pagal litografuotą rusišką Dominyko Stacevičiaus vadovėlį, vėliau tęsti Senojo ir Naujojo Testamento šventos istorijos mokymą rusiškai. Jei mokiniai ir antraisiais metais nepakankamai mokės rusiškai, kreiptis į vyskupą, kad išrūpintų valdžios leidimą dėstyti lietuviškai. Įsakoma jokiau pretekstu nepraleisti nė vienos pamokos mokykloje ir rūpintis mokinių tikėjimo tvirtumu, vaikų auklėjimu katalikų tikėjimo ir moralės pagrindu, o jei būtų pastebėtas koks nors pasikėsinimas į tikėjimą, tuoj pranešti vyskupui. **Minima:** Merkys, p. 673. (Papildoma informacija: Laiškas priklauso serijai laiškų, Merkio pavadintų „1866 metų Motiejaus Valančiaus instrukcijos kunigams“ (Merkys, p. 673). Panašius laiškus Valančius siuntinėjo daugeliui liaudies mokyklų katalikų tikybos mokytojų, taip pat kunigų. Apie juos žr. *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 67, l. 400 – laiškas Valančiaus autografas lenkų kalba; l. 496 – laiškas tikybos mokytojui N. N. rusų kalba; l. 498 – panašus laiškas, kaip 1866-08-16 Braslavo liaudies mokyklos tikybos mokytojui; l. 542 – laiškas Nevarėnų filialistui Adomui Rimovičiui, 1866-04-?? data; l. 543 – laiškas Kavarsko klebonui Aleksandrui Jacvičiui, 1866-03-?? data; *VUB RS*, f. 201, b. 18, l. 32 – laiškas Joniškėlio klebonui, 1866-10-27 data ir kt.)
203. **1866-11-10**, Nr. 5292–5308 – Telšių vyskupijos konsistorijos aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad maldos už imperatorių ir jo šeimą išskilmių dienomis būtų laikomos ne anksčiau kaip 10 val. ryto, nes anksčiau žmonės nesusirenka į pamaldas, ir kad apie tokias pamaldas kunigai paskelbtų iš anksto, jei nenori būti nubausti. **Tekstas:** *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 871, l. 293. (Papildoma informacija: aplinkraščių paskatino Kauno gubernatoriaus raštas Nr. 11351 Motiejui Valančiui, 1866-10-31, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 871, l. 293.)

1867 m.

204. **1867-01-24**, Nr. 455 – Telšių vyskupijos konsistorijos aplinkraštis Veliuonos dekanui, kad kunigai per atlaidus ar bažnytines šventes nekabintų ant bažnyčių vėliavų. **Tekstas:** *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 871, l. 270. (Papildoma informacija: aplinkraščių paskatino Kauno gubernatoriaus raštas

- Nr. 904 Motiejui Valančiui, 1867-01-23, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 871, l. 269.)
205. **1867-03-08**, Nr. 625 – **1867-03-08 žemaitiškas ganytojiškas laiškas dėl nepagrįsto nepasitenkinimo klebonu** Dominyku Opulskiu Balninkų parapijai. O: *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 115, l. 141–142 – Nr. 625, 1867-03-08 parašymo data, Valančiaus autografas. **Skelbta:** GL, p. 179–183 (originalas, *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 115, l. 141–142); Biržiška1, p. 305–306; Puzaras, p. 216–217 (perspaudas iš Biržiška1). **Minima:** Merkys, p. 654.

1868 m.

[ŽVVS RK, *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 769]

206. **1868-01-22**, Nr. 171–187 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos), kuriuo perduoda Kauno gubernatoriaus įspėjimą, kad kunigai laikytūsi spausdintų pamokslų tekstų ir nedarytų pamoksluose jokių užuominų, jeigu nenori būti nubausti ar ištremti. **Tekstas:** *LVIA*, f. 1671, ap. 4, b. 98, l. 380. **Minima:** ŽVVS RK, l. 5v–6; Merkys, p. 624.
207. 1868-03-po 11 – Telšių vyskupijos konsistorijos aplinkraštis vyskupijos dvasininkams, kad pagal caro 1868-02-24 įsakymą katalikų dvasininkai, teikdami dvasines paslaugas žemesnių karinių laipsnių karininkams katalikams, nevartotų lenkų kalbos ir atsiųstų dėl to savo pasirašytą pasižadėjimą. **Minima:** *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 1141, l. 1. (Papildoma informacija: Romos katalikų dvasinės kolegijos raštas šiuo klausimu Motiejui Valančiui, 1868-03-11, *LVIA*, f. 669, ap. 3, b. 1141, l. 1.)
208. 1868-05-20, Nr. 1018–1036 – vyskupo aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad atlaikytų pamaldas už mirusius kunigus. **Minima:** ŽVVS RK, l. 29–29v.
209. 1868-05-29, Nr. 1091–1109 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams apie kainos pakėlimą už rubricelę (dvasininkų liturginių kalendorių-žinyną). **Minima:** ŽVVS RK, l. 31v.
210. 1868-11-20, Nr. 2240–2258 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad atlaikytų pamaldas už mirusius kunigus. **Minima:** ŽVVS RK, l. 67v–68.

1869 m.

[ŽVVS RK, *LVIA*, f. 696, ap. 2, b. 769]

211. 1869-03-10, Nr. 460–476 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (išskyrus Kuršo ir Žiemgalos), apie tvarką rūpinantis gauti leidimą statyti kryžius. **Minima:** ŽVVS RK, l. 103v–104.

212. 1869-03-26, Nr. 590–596 – aplinkraštis Obelių, Batakių, Veliuonos, Ukmergės, Varnių, Vieکشnių, Kauno dekanams dėl dvasinių reikalų. **Minima:** ŽVVS RK, l. 107–107v.
213. 1869-03-30, Nr. 623–628 – aplinkraštis Krakių, Novoaleksandrovsko (Zarasų), Alsėdžių, Panevėžio, Rietavo, Utenos dekanams dėl dvasinių reikalų. **Minima:** ŽVVS RK, l. 108.
214. 1869-04-03, Nr. 639–642 aplinkraštis Šeduvos, Šiluvos, Skuodo, Joniškio dekanams dėl dvasinių reikalų. **Minima:** ŽVVS RK, l. 108v.
215. 1869-05-19, Nr. 924–943 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams (paskutinis Nr. Varnių katedros klebonui), kad atlaikytų pamaldas už mirusius kunigus. **Minima:** ŽVVS RK, l. 116v.
216. 1869-05-29, Nr. 1001–1019 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad lieptų savo dvasininkams atlaikyti pamaldas už pagimdžiusią Jos Didenybę valdovę caraitę. **Minima:** ŽVVS RK, l. 118v.
217. 1869-08-25, Nr. 1536–1553 – aplinkraštis visiems vyskupijos dekanams, kad atlaikytų pamaldas už velionio Šiluvos infulato Andriaus Dobševičiaus sielą. **Minima:** ŽVVS RK, l. 134–134v.
218. 1869-12-11, Nr. 2242, 2243 – aplinkraštis vienuoliui Dominykui Šukevičiui ir Notėnų filijalistui Simonui Gutovskiui dėl dvasinių reikalų. **Minima:** ŽVVS RK, l. 153.

1870 m.

1871 m.

1872 m.

1873 m.

1874 m.

1875 m.

219. 1875-02-03 – Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus aplinkraštis vyskupijos dvasininkams, kad savo vyskupavimo 25-metį „švenčia dėkodamas Aukščiausiam už globą ir su visų katalikų pagalba prašydamas, kad mirties akivaizdoje galėtų pasakyti: „Kovojau gerą kovą, bėgimą užbaigiau, tikėjimą išlaikiau“. **Minima:** Alekna, p. 272 (cit.); Merkys, p. 758.
220. **1875-03-27**, Nr. 573 – aplinkraštis dekanams, kad kai kurių bažnyčių šventoriuose yra leidžiamos kryžiaus kelio procesijos. **Tekstas:** LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 118, l. 510. **Nuorašas:** UFBK, l. 27 – Nr. 573, Veliuonos dekanatui. **Minima:** Merkys, p. 638–639. (Papildoma informacija: Motiejaus Valančiaus raštas 1875-03-17 Kauno gubernatoriui su bažnyčių,

- kurių šventoriuose reikėtų leisti procesijas, sąrašu, LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 118, l. 496–506.)
221. **1875-05-05 – Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus testamentas lenkų kalba.** **Tekstas:** O: KAA, f. 78, ap. 2, b. 519, l. 4–5 – 1875-05-05 parašymo data. **Skelbta:** Merkys, p. 763–765 (originalo KAA, f. 78, ap. 2, b. 519, l. 4–5 lietuviškas vertimas). **Minima:** Merkys, p. 763–767. (Papildoma informacija: testamentą pagal žodinių vyskupo prašymą surašė garbės tarėjas Aleksandras Jachimavičius, pasirašė Valančius. Liudijo: kun. Eduardas Barauskas, titulinis tarėjas Aleksandras Legeckis, laisvai praktikuojantis gydytojas dr. Svicinas. Įrašai apie liudytojus ir jų parašai yra rusų kalba.)
222. **Apie 1875 m. – lietuviškas Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus testamentinis laiškas visiems Žemaičių vyskupijos katalikams.** **Tekstas:** O: LLTIBR, f. 1, b. 664, l. 1–7 – be datos, Valančiaus autografas. **Skelbta:** GL, p. 184–201 (originalas, LLTIBR, f. 1, b. 664, l. 1–7); Puzaras, p. 217–221 (perspaudas iš: Valančius, p. 166–169) ir kt. (daugiau žr. GL, p. 184). **Minima:** Merkys, p. 768–769.
223. **Apie 1875 m. – lenkiškas Žemaičių vyskupo Motiejaus Valančiaus testamentinis laiškas Žemaičių vyskupijos žemvaldžiams.** Be datos. Originalas nežinomas. **Skelbta:** vertimas į lietuvių kalbą: „Antra gromata a. a. Jo Mylistos vyskupo Motiejaus Valanczauskieo į dvarponius (obyvatelius)“, in: *Žemaičių ir Lietuvos apžvalga*, 1894-06-15, Nr. 12, p. 89–92; Puzaras, p. 221–228 (perspaudas iš *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos*); GL, p. 202–209 (perspaudas iš *Žemaičių ir Lietuvos apžvalgos*) ir kt. (daugiau žr. GL, p. 202). **Minima:** Merkys, p. 767–768.